

Tsame pønis tyodo jaye

Libro del adulto

Yajk onbat y jabyat øjn ode tsame

Leo y escribo en mi lengua

Créditos a la presente edición

Coordinación académica

Emilio Cruz Gómez
Sara Elena Mendoza Ortega

Autoría del prototipo

Guillermina Duarte Hernández

Revisión del prototipo

Elisa Vivas Zúñiga

Adaptación de contenidos en zoque

Nereyda Gertrudis Urbina Jiménez
Irma García Jiménez
Gonzalo Morales Cruz

Revisión de la escritura zoque

Irma García Jiménez
Gonzalo Morales Cruz

Asesoría de la adaptación para población zoque

Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Coordinación gráfica y cuidado de la edición

Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández
Ricardo Rodolfo Figueroa Cisneros

Seguimiento editorial

Ma. del Carmen Cano Aguilar

Revisión editorial

Laura Sainz Olivares
José Agustín Escamilla Viveros

Diseño y diagramación

María Aurora Arellano Saucedo
Ricardo Pérez Rovira

Ilustraciones

Humberto Vega Mendoza
Melquiades González Becerra

Fotografía

Pedro Hiriart y Valencia

Diseño de portada

María Isabel Gómez Guízar

Leo y escribo en mi lengua. Zoque. MIBES 3. Libro del adulto. D. R. © Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D. F., C.P. 06140. Primera edición 2008.

Esta obra es propiedad intelectual de su autora, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin la autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

Respetuosos del derecho de autor, autores y editores de esta publicación tuvimos cuidado en obtener por escrito las autorizaciones para reproducir todas las imágenes y/o los textos aquí incluidos; sin embargo, algunas veces no fue posible determinar el titular de su propiedad intelectual. En caso de inconformidad, favor de comunicarse a este Instituto para hacer la aclaración correspondiente.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9

ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con español como segunda lengua*: 970-23-500-4

ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Zoque. MIBES 3. Libro del adulto.

Jajk onbat y jabyat øjn ode tsame. MIBES 3. Tsame pønīs tyodo jaye: 978-970-23-0778-5

Impreso en México.

Patkumyø

Jaye ijspøjkuy 5

Yøtibø yojskuy 6

Witpø jatyumi 1 10

Witpø anmakyuy 1 11

Metsa'omobø anmakyuy 2 27

Tukayomobø anmakyuy 3 42

Wa tsyøjkisyaju uka mujsoyajpa 56

**Witpø
Jatyumi**

1

Metsa'omobø jatyumi 2 60

Witpø anmakyuy 1 61

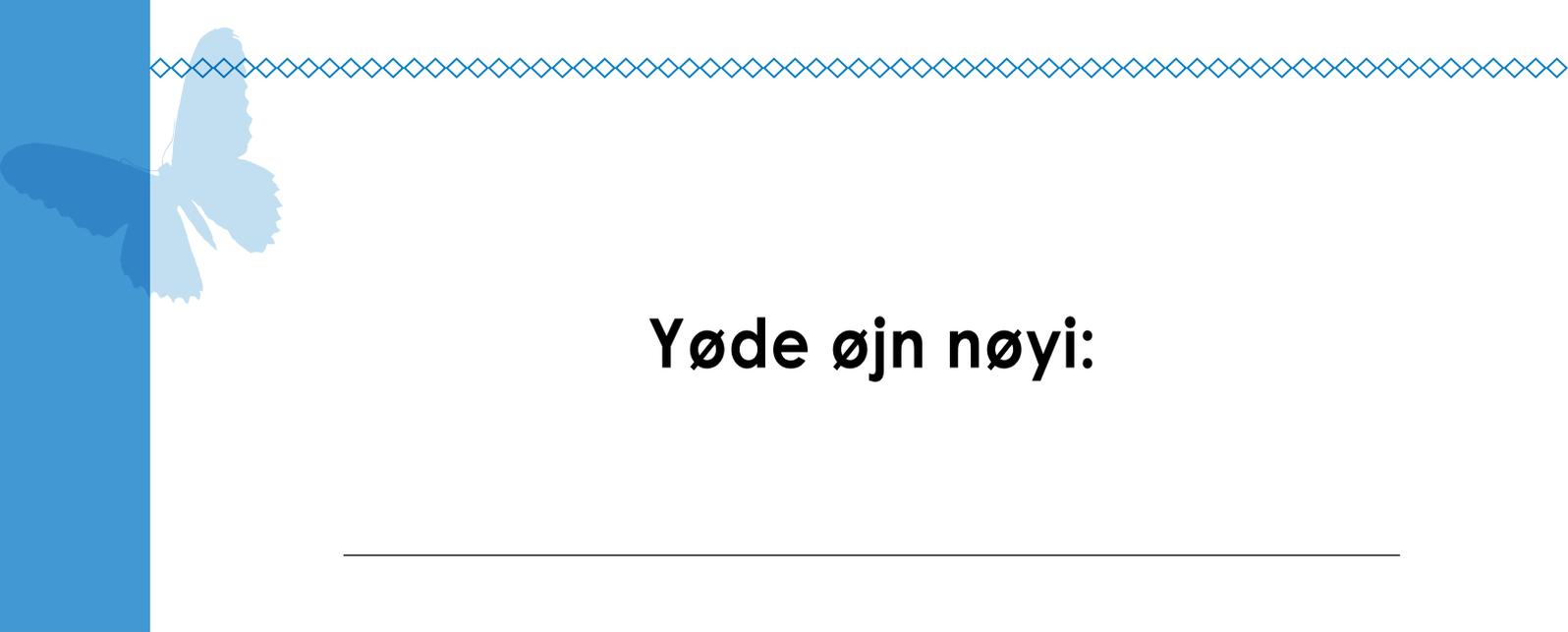
Metsa'omobø anmakyuy 2 78

Tukayomobø anmakyuy 3 94

Wa tsyøjkisyaju uka mujsoyajpa 112

**Metsa
omobo
Jatyumi**

2

Yøde øjn nøyi:

Yøde øjn ntsa'ma kupkuy:

Yøde øjn møjja kupkuy:

Jaye ijspøjku

Te' møjja najsono ijtubø tsame pønīs 'yanmakyutyøjkīs (INEA) y yø tsiyiyapas najsomobøjin sunyi mpyøjkisytsyokyapa yø todo jayebik makabø yajk yojse m'anmakyuyomo nyøyibø'is "yajk onbat y jabyat øjn ode tsame" kyojambabø yø ruta mibesis.

Yø sonebø todo yaye'omo mbatpa yempe tibø usyaᅇdambø jayedam wa jyay'anmayubøbik makabø yajk yojse wa majs mujsu yajk ona y wa jyayu te' mne' m'ode'omo.

Mtsamjayajpat ke te' tsame pøtkodabø todo jaye metsa we'nebøde, tumdumøbbø jatyumi' nyø'ij tubøde tukay anmakyuy makabø yajk yojsye te' ode'omo: te' witpø anmakyuyomo makabøde yajk yojse wa yajk onu, y te' myetsa'omo wa'ande jyay'anmayu judømø wa mtsøjkisu y wa mkipspo'u tide sutpabø mjayø.

Tumdumøbbø anmakyuyomo mtsøjkanwajkpabøde jaye tsamanwajkuy makabø yajk yojse y wa mtsøjkisu te' mne musokyubyik mnø'ij tubø 'yijtusyenoᅇmo. Y mbatketpadi todo jaye ijtubøkøsi yempe tidambø peka tsamedam wa yajk onu, yødam yømøjtemøjkpø kupkuyomode tsyøjkyajubø yø mejiko'is nyajsono ijtyajubø'is y yø nø'ijtyajut øjn nkene'omodam ke maka yajk tsi'ni.

Y ntyøjkøyuka yø anmakyuyomo wøbøde wa mtsøjkpo'u te' yojskuy juts ntsyamjabya te' anmayobyabø'is y yø todo jaye'is, jamø ke wøbøde wa mtunu te' mtodo jaye, wa yajk yojsu tidam m'anmayu tumtum jamase.

Myusytsiyajpat y mnø'omjayajpat te' musokyuy.

Yøtibø yojskuy

Te' køyi ijtyajubø nyøyi tsunkutyam makabøde mbade koyajpasyenomo yø libru, yajk ijsyapabø'is tibø yojskutye makabø mtsøki y tesedike tiyø nyø'ijtu yø sonebø todo jaye'is.

Yø kene tsøki'is yajk ijspabøde justste wa mtsøjku | te' jakyuy y yø tsyøjkyajubø wa'anda mtsøjkanwajku wa juts mujsu yajk ona y wa mnøjkyøyu tesedike pømik wa yajk onu.

Jutste wa weweneyu. Yø tsøki'isande ntsyamjabyabø sunyi wa mkosnidanu te' kene tsøkidam o te' usyanbø jaye y wa'de jayu te' usyanbø todo jaye.

Winadide wa yajk onitsøjku. Yø tsøki'is yajk ijspa ke te' makabø mtsøjkisi jaye'is ntsyamjabya wa mkipsmidu o wa mtsamisu tidam ijtyaju te' nø m'ijsubø jaye'omo, y te'koda tyenekede wa mkosnidanu te' tsøkidam, ma'tsøyidam, jaye'is myøja'ajkutyam, tibøbijkte kønøyubø kyene, uka tumko ketnyajpa te' eyadambø m'ijspøjkyapabøa eyadambø todo jayejindam.

Todo jaye on'nkuy. Yø tsøki'is ntsyamjabya wa mkømanøyu o wa yajk onu te' todo jaye. Uka mkipspa ke ji' tumnakadi pyøki wa yajk onu, wa mjamamidu tiyø tsyamba, kø'anwakø o yajk onwøtsøkø jujtsyenakadi msunø.

Todo jaye nøjkyøkyuy. Te'ande te' søki tsyamjabyabø'is wa mjamamidu o wa m'ijspøjku te' yajk onubø wøbø kipsokyuy jayøyubø.

Uka m'ijspa yø kene tsøki mujspabødinde ke te' makabø mtsøjkisi jakyuy makabøde nkyotsowe wa mseyitsøjku sunyi wa jyay anmayu.

Wa'de ntsa'møyu jutste makabø ja'yøyi.

Yø kene tsøkibik mtsamjayajpat wa mkipspo'u ide makabø mjayje, tide makabø mtsamje, jutsande makabø mtsamje y tesedike jutste wa tsyøyu te' todo jaye.

Todo jakyuy. Yø kenetsøki maka mbade y maka ntsyamje judøde makabø mjabyøki o mjayøyi te' mnø'ij tubø mkipsokyuyomo y sutpabø mtsøkø jayubø todokøsi.

Wa'de ntunu y jawyøtsøkø judødam

ji wyø te' todo jaye. Yø kene tsøki'is yajk jamtsøjkpa ke mtsøjkpo'uka te' mjaye wa mtunwøtsøjku uka mjayøyudi tide nø sutnubø mtsamø, y tesede mtunwøtsøjkpabø y mjawyø tsøjkpabø mtodo jaye, uka syutpama.

Yø kene tsøki'is ntsyamjabya ke maka mnitsøki wa mujsu y mnøjkipšøyu te' ode tsame.

Uka m'ijspa yø kene tsøki mujspabødinde ke te' makabø mtsøjkišaki jakyuy makabøde nkyotsowe wa mseyitsøjku sunyi wa jyay anmayu.

- a. Wa'de yajk onu te' todo jaye y wa'de ijspøjku jutste jayøyubø te' ode tsamanwajkuy.

Yajk onbade te' todo jaye wa'ajkø te' pø'nis 'yijspøjkanaju jutspøde te' ode tsamanwajkuy.

- b. Nøjkyøbyade jutspøde te' ode tsamanwajkuy.

- Mpatpade sone wa'de ntsøjkišaki te' jaye judømø te' anmabyabø'is yajk yojspa ja'yøyuse te' ode tsamanwajkuy.
- Yajk onba te' we'ne y ijtyajubø majksyku ankinbø jibøyi'omo te' nømbabø "Jamø ke... o mujspasyø ke..." y tunwøtsøkø te' mkosubø uka te' yojskuyomo ta'nudi te' ode tsamanwajkuy'is kyipsokyuy tsyame.

- c. Yajk yojsyapamø te' tsamanwajkuy eyabø todo jaye'omodam.

Tsøjkišakutye, wa'ande tsyøjknitsøjku tiyø 'yanmayjaju te' ode tsamanwakuy'isnye y juts nømba.

Te eyabø libru'omo mpatpa yø kene tsøki ntsyamjabya'is jutsyektamde makabø yajk one te' libru wa mnøyojsu te' makabø m'anmaye.

a. Pømikte wa yajk onu te' usyanbø jaye.

- Ntsamøyajpade te' yojskutyam wa' de yajk onu te' usyandambø jayedam wa mwøtsøjku sunyi te' m'ode, pømik y wa jana 'yonmønu ni wa 'yonkimu.
- Nkipspødambade wa' de ntsøjhta y mujstambade ke yajk ondambabøde todo mujspabøde eya eyadi wa yajk onu nekøde wa metsjayu myodo wa yajk onu yø.

b. Pømikte wa yajk onu yø todo jaye.

1. Kejaya te' pøndam wa ponyik yajk onyaju te' todo jaye.
2. Yajk tsamø tiyande nø sutnubø tsyamtyoya te' tsyøj kubø'is yø todo jaye.
3. Yajk tsøjkisya pømik wa yajk onyaju y yajk ijsya te' eyadambø tyødam.
4. Ntsiyapade yojskuy wa kyipspøyaju jutste wa yajk onyaju, wa mujsu tyunwøtsøjkyä: uka nø mujsu tsyabya, uka sunyi nø pyujtu te 'yode, uka ji'nø 'yonkimu o nø 'yonmønu nø yajk onuk te' todo jaye y tsamisja wa sunyi yajk onu.

⚠ Jinde wyøbø wa
mjajku kujy yø nø
wyøtsøktøjubø tsa'omo.

Yomox
Ahu melata y mifra melatapa
jara toya. U maysa la
mimo Margara naka lusa
matsin.
Ta melatadem.

BIBLIOTECA
TEDESCO
di Grammatica tedesca
di Grammatica delle forme
verbi tedesca.
1091. Dizionario vocaboli com-
uni nel Polglotto TeDESCO.

Witpø jatyumi 1

Te' pøndam y yomodam nka'etsøjkyapabø y tsabyajubø

- Maka yajk yojse winadi wa mnitsøjksyotsu te' jaye onkuy.
- Maka m'ijspøki tiyø jayøyu te' todokøsi y juts jayøyubø te kyene.
- Pømik maka yajk one te' todo jaye.
- Maka m'ijspøki fikodade yojsyapabø te' todo jaye.
- Maka yajk yojse te' *mentos* jaye'isnye: wa kipspo'u, juts wa jayu y jutste wa wøtsøjku nømde jayuk te' todo jaye.
- Maka m'ijspøki tumdyidamøk jutste jayøyubø te' ode tsame.

Witpø anmakyuy 1

Tide maka mtsøki

- Maka mtsøki yojskuy wa winadi mnitsøjksyotsu te' jaye onkuy te eya ketnyapabø te' todo jaye'omo.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' **møjabø todo jaye tsamjakuyisnye.**
- Pømik yajk onba te' todo jaye.
- Maka mtsøki tumø **tsamjakuy.**
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø o nyø'ijtu te' todo jaye'is.
- Jawyøtsøkø te' todo jakyuy.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te metsabø todo jaye'is te mnøyosubø'a.
- Maka tsyøjkijsi te' todo jaye nyøyosubø'a te anmakyuyomo.
- Maka mkipsi fikodade yojspabø te' **yajk ijspabø'is o tsyanjabyabø'is tijanadiy.**

1 Kojša te' tsøki.

Konbocatorya

Kunyomø Tsyiyapas te' yøjt ko majksykyu
jama te eneru te mosamone
ko kuyay ame.

Te' H. Ayuntamiento te kunyomøbo syutpa
inbitatsojkya te mumu mõjtsoyajpabø
te' pelota tsankuyomo, wa myøtsoyaju te'
torneo relampago'omo te' metsa febreru
napsu te' kantsya municipal' omo yø'
tsyebø kupkuyomo. Yø jama tsotspa wa
jatyojkøyu mwit.

Te' ja'idøbo yø' konbocatorya'køsi
jøsikmade makabø tsyabye te
re'unyo'nomo.

2 Tsamø.

- Judødamam oyu m'ijsi yøsedambø todo jaye.
- Tibø todo jayende nø yajk anyajubø te pønistam.
- Tibø tsamende nyø'ij tubø yøsebø todo jaye'is.

3 Yajk ona te' nyøyi tsunkuy te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye y tsamø.

- Tibønde jyaye tsamanwajkuy te' møjabø todo jaye tsamanwajkuyisnye.
- Tiyam mujspa yø' jaye tsamanwajkuyisnye.
- Mujspasyø tide maka tsyamdyo'e.

¡IJSTØJKE! Wa'de yajk tokoyu, mujspade yajka'ø

Te mumu nø' ijtubø nasakøbajkøsi usyannade de muspabø yajk yojsa, te majktasis ko yøjt ko metsa% kananø'de'e, te metsa% te'ande te tujwidubabø y te tumø% te ijtubø te nasakobajkøsi tede'e te pa'ajknø'. Te tumø% nade mujspabø de ntona tekodade wøbøde wa'de ku'idatsøjku. Ku'idatsøkø te' nø' pujtyapabø te nasakømø: tese nødaje, jøjpak, te wombamø te nø' y te tsadøjknø'.

1. Te najs tome ijtumø te nø'daje, jojpak, wombamø te' nø' y tsadøjknø', wøbøde wa'de nø'ijtu sasya wa jana ijtu ni tanø ni putsu y jinde musu ntsakø wa pyoktsyøyu te nø', wa jana tsyøjku mode, tese mujspade *evitatsøkø* kakuy y pøtpøndam wa janade ka'e'ajta te *paludismobik* y te denkebik.

2. Nitibø kobøn jin myusi idø tome ijtumø te nø'daje jin myusi tyo'na ni wa kyøjsu tijudibø, nyødontøjk y te' nye kyorral wøbøde wa 'yijtu emø.
3. Te' pøndam jinde musibø tsamojkwitya tome te ijtumø nø'daje.
4. Te' pøndamis jinde musibø tyøkpøya te' putsu ni eyakukenedambø tidam te ijtumø te' nø'daje.
5. Jinde mujsi nkoda ni ntøkpø'ø te syabun tome ijtumø te nø'daje y te wombamø te' nø'.

“Jamdamide ke te' nø'daje o te' wombamø te' nø' de tønabø wøbøde wa'de windi *desinfektatsøku*”.

4 Yajk ona ijtpo'use te' tsame te' møjabø todo jaye tsyamjakuyisnye y tsøjkisø uka wiyunsede nyø'ij tubø te mkipsubø tsame.

5 Aktsowa te ijtyajubø kø'anwakøkyuy.

Tikodande wøbø wa'de sasya nø'ijtu te ijtumø te' nø'.

Jutsyenam tsøbya te pa'ajknø' te nasakobajkøsi.

---

6 Kojasa y yajk ona te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye.

¡Ku'idatsøkta mide ne nø'dajedam!

Te' pøt ankimbabø te salud'isnye inbitatsøjkpa te mumu ijtyajuse te kupkuyomo wa myakyaju te wewenkyuyomo jutste wa'de ku'idatsøkta te' ne' nø'dajedam, joipak y te tsamomo ijtyajpabø.

Te wewenkyuy maka idi te' *auditorio municipal* te' yøjtay, yøjt ko tumø y yøjt ko metsa jama seti'embre mosamone ko kuyay ame, te majkay napsu asta majkujstøjkay jama tsayika.

¡U fyaltatsøku!

"Jamdamide wa'de sasya nø'ijta te' nø'dajedam y te' joipak, wøbøde ne wyitkodadam". Te' pøt ankimbabø.

7 Aktsowa te kø'anwakøkyuy.

Jutsande nyøyitsunkuy te' møjabø todo jaye tsyamjakuyisnye.

Jutsande jawyenubø te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye.

Nøjkyøbyadisyo tide tsyamdyøbyabø te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye.

Isande tsyøjkpabø te' inbitasyon.

Mujspasyø ke...

Te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye, jayede'e yajk køtpabø'is tijudibø tsyamdyobyabø y te' ode yajk yojspa te mawenyøjkyøbyabø; nyø'ijtpabøde te tsøki wa juts mkosu y tese yajk'onba te' jaye. Te' møjabø todo jaye tsamjakuyisnye yempe'iste kyospabø porke møjabøde y ijtpa nye tsyøki.

Te' møjabø todo jaye tsyamjakuyisnye yajk yojspabøde wa'de ntsabu tijudibø tese: sønømø, tsyøjkyajpak tijudibø møtsik, o wa myusyaju tijudibø te salud'isnye te syayajpak bakuna te' pøtkodadam o kobønkodadam, o wa'de ma'øyu tijudibø.

Pømikte wa yajk onu

- 1 Yajk ona pømik te' todo jaye.
windi makak mnitsøki te' jaye onkuy yajk ona umanømø
te' todo jaye, jøsika ijspøktamø judø ijtu te witpø tide
tsyamdyobyabø y ijspøkø jutste'e makabø tsyame.
Tunødi jønjonø te' todo jaye wa yajk onu pømi jøsika.

Te' tsyonkoya y te' pa'utuwi

Tumnaka ijtu na'ak te' tsyonkoya nø kyøsubø'is nibi te møja
kuyis kyobajkomo, jøsika nu'ku te' pa'utuwi y nøbu: "yøti
jø'ø mpadumøt, makat mjoke ti'ora myønba te kuyomo,
makabøte mkøsi", te' tsyonkoya'is ja nyatsø sijksyotsu porke
myuspam na'ak juts maka 'yankomakøyi te' pa'utuwi y te'
køsmø ijtumø kyømetstu:

"¿Yajk ombasyø yø'
nøt nkøsubø?". Te
pa'utuwi nøbu jø'ø
y te' tsyonkoya'is
tyøkmønjayu te ijtumø
nu'ku te' 'yaknakakøsi,
y jyonbøyaju tyøjts kejkø
te' najsomo toya'is,
tese musu mønø te'
tsyonkoya y poyu.
Køduka te tyøjts toya,
ketkimu te kuyomo,
'yisu ke ja'ido'a te
tsyonkoya.¹

¹ Silvestre Quiñónez Baltasar. "El conejo y el coyote," en *Unida de escritores mayas zoques*, Gobierno del Estado de Chiapas, 1993, p. 9.

2 Wewena te mdøjindam.

- Ja' pyadøsyø tumdyiyø ode jaye ja myusøbø yajk ona, nøm yajk onuk te' todo jaye.
- Judø ka'maṅ mpadu ja myusømøm yajk ona te' jaye.

Mujspasyø ke...

Mtsøjkpak tumø te' todo onkuy, wøbøde wa m'ijskobadøyu windi tide tsyamdyobyabø, wa juts nøjkyøyu te ijtubø te' todo jaye'omo. Y tese te makabø'is tyunye jin nyøkoraje'aye.

3 Kojisa y yajk ona te mlibru'omo ijtubø te' todo jaye nyøyibø'is y yajk ona pømik wa musu mtunø te eyabø anmakyuyomo.

Wa juts mujsu yajk ona te' todo jaye, witpø yajk ona te køyi ijtubø jaye:

- Yajk ona te' todo jaye ponyi ponyi y umanømø.
- Tsøjkisø wa mujsu mtunø sasyajk te tumdumøbø ode jaye.
- Wene wene yajk ona te' todo jaye, jøsikpø ijtumø koma y metsa *puntodam*.

1 Sunyik ko'sa te' kene tsøkidam y tsamanwakø.

2 Tsamanwakø te' kø'anwakøkyuy.

- Tiyam nø m'ijisu yø tsøkikøsidam.
- Judøm oyu m'ijstøyi yøsedambø jaye.
- Tikodande yojspabø.
- M'ijspøjkpasyø eyadambø. Tidambø.
- Nyø'ijtuja eyakutiyo tsyambabø. Tibønde.

3 Sunyik ko'sa y yajk ona te' møjadambø jaye tsambokyuy.

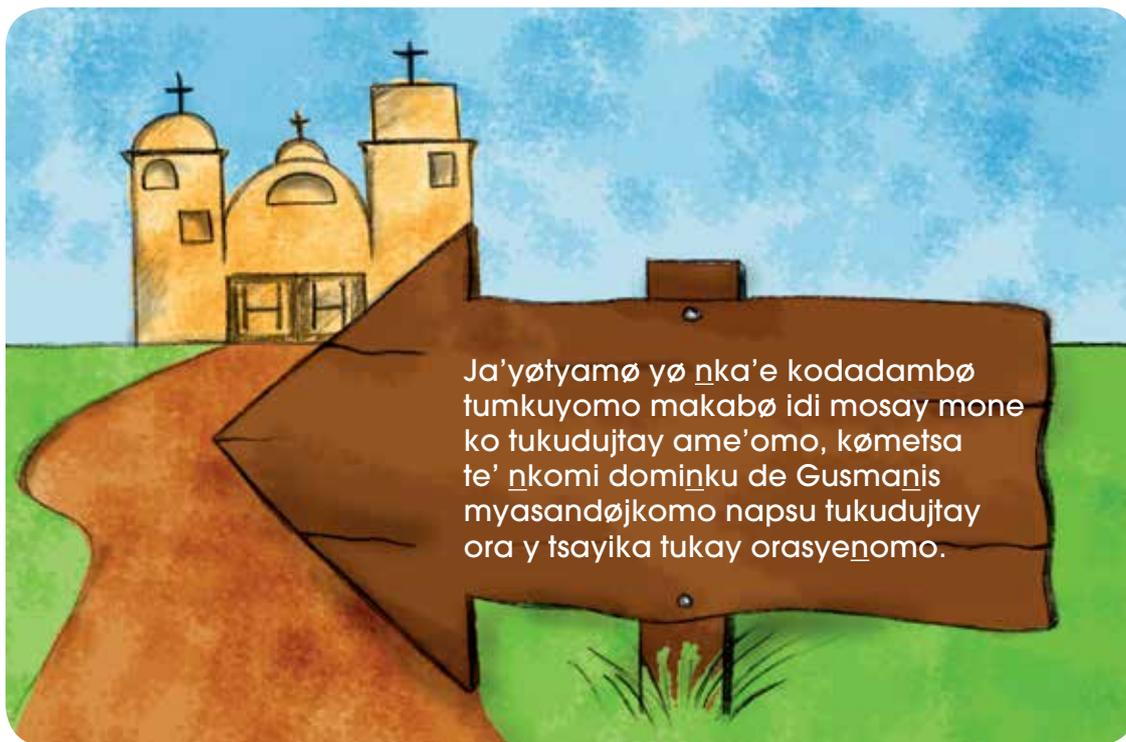
1)

Tumdum dominku
mya'oyajpa wotsojkubo
wakas syijs, ntsyibu sijs y
jasubo kasyi sijs.

2)

3)

4 Aktsokya te' kø'anwakøkyuy y tsamanwakø mtøjindam.

Tisem ketnyajpa te' møjadambø todo jaye tsamjajkuy.

Tiyø tsyamba te' tumøbø'is tesedijksyø onnketpa te' eyabø.

Judøm yajk yojsyajpa te' witpø ijtubø jayubø tsamjajkuy.

Jamø ke...

Jayøyubø tsamjajkuy usytyambø jayede yajk yojstambabøde wa' de ntsamjayu tijudibø mumu iyø, wejabyade ijudibø o wa' de ntsamboyu tijudibø te' kupkukyomo.

Tsamjajkuy jayubø, yojspabøde winadi wa myujstøju tujkpabø tijanadiyø, tese tøyabatkuy, o ka'e' ajpak ijudibø, wa mujsu nyøbujtyadø jønødi. Te' kyønukuy yajk mawe ijsytsyøkpabø'iste te tsabaspø, yøjkpø y pobobøde yajk yojsyapabø te' tsamjajkuy jaye koda tsyambabø'is ke teyi ijtubøde na'tskuy y wenenomo wøjø kyene tsøkidide tsyøjkjayajpabø ke teyi ijtubøde na'tskuy.

Te jayubø tsambokyuy mujspabøde ntsøkø tese na'tskukyoda, o winadi wa myujstøju tide makabø tuki, ntsyamjabyabø'is tide wa mtsøjku, yajk ijspabø'is judøjkande wa myanøyu y tese ijtu sone.

- 5 Tsøkø tumøk jaye tsambokyuy nyejksyøyajpabø yempe judø wa mjabyøjku køyi ijtubø usyanbø jaye.

Te' tsameyomobø Mariya'is nø'un mya'øtyoyu tyøjk, y jinunu musi tsyøkø te' møjodambø jaye tsyamøbyabø'is ke mya'øbyabøde tyøjk, y te'is myusu ke miji mujspa'un mtsøkø y maka mini wa mnøtsøjku.

Jutsam maka tsøyi te jaye tsambøkyuy'is tsyamanwajkuy.

Tiyam msutpa wa tsyabu te' jaye tsambøkyuy'is.

Jutsande nyøyi tsunkuy te' jaye tsambøkyuy'is.

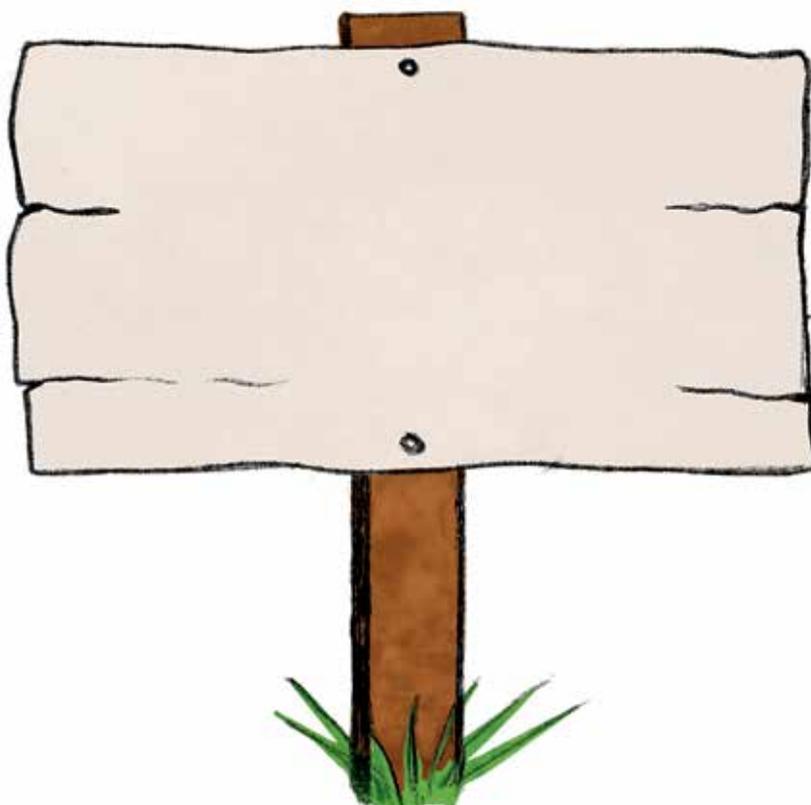

Tikodande makabø yojse te' jaye tsambøkyuy.

---

6 Tsøkø te' jaye tsambøkyuy te' makabø mtsi'i Mariya.

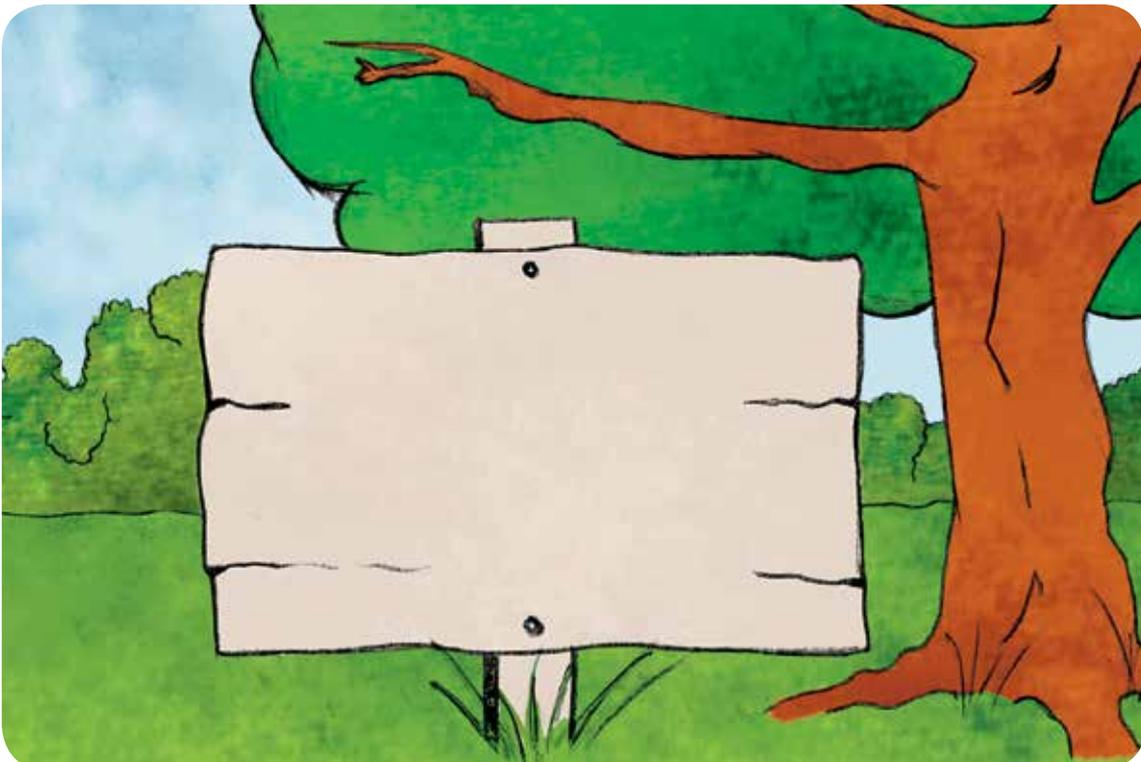

7 Mtsøjkukam te' jaye tsambokyuy jøsika wøtsøkø wa mnø'ijtu mkipsokyuyomo yø køyi jayøyuse.

- Ijtujksyø nyøyi tsunkuy.
- Mjayøbyo'ujksyø ijtuse tidamde nyømakabø wa'de ma'øyu tøj.
- Nøjktunøtyamø sunyik te' anmayobyabøjin y wøtsøjktamø judødam ji wyø te' mtsøjkubø jaye tsambokyuy.

8 Tsøkø te' nø mtumø nø'anmayajubø mtøjindam metsak jaye tsambokyuy mkupkukyoda. Wa mtsøjkta nø'ijtamø mkipsokyuyomo ijtuse køyi.

- Me'tsja tide makabø mtsame te' jaye tsambokyuyomo.
- Jutsande nyøyi tsunkuy.

Wa'de ntumø tsøjkisyaju jayedam

- 1 Jamamindamide te' ijstabøde møjøbø todo jaye, tsamjajkuyisnye y te' ntsyebø tsamjajkuy.

Ja'yøyja jutste jayøyajubø te' møjøbø todo jaye tsamjakuyisnye y te' ntsyebø tsamjajkuy.

Møja jayubø tsamjajkuy

Ntsyebø tsamjajkuy

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

- 2 Aktsowa te' køyidambø kø'anwakøkyuy.

Tyikøsidamam eyadi ketnyajpa te' møjøbø todo jaye tsamjajkuy y wøjø tsamjajkuy.

_____

_____

_____

_____

_____

Jujtsyekande yajk yojstamba yøsedambø jayedam.

_____

_____

_____

_____

_____

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

- 1 Yajk ona te' jaye y ketmetsa te' jaye yøjkpøbik kønøyajubø.

Te' numbabø

Nu'mbabø nimeke yajk ombabø'is pa'ajktambø tijanadiyø juts wa tsyøjkisu te' weni tsinu te' køsobyabø møja weni'isnye asta yajk toyabøjku'un.

Nømba'un, te' tsinu, nimeke wø'; tumø aknakadite nkudubø. Te' yatsy we'ni'is 'yijtkubyik jinamøtsi ma widu'i te' ijtumø weni tsinu.²

Jamø ke...

Te' ode jaye te' tsyambabøde uka pøndamde o yomodamde, kobøndamde o tijanadiyødamde y tumdumøbø ode jaye'iste wyinanomo jayøbyabø, ijstøjksyø yøse: te' kayu pobyä tsamomo, te' tøjk møjabøde.

² Samaniego. "El ladrón", en *Las mejores fábulas*. México, Ed. Gómez Gómez. Hermanos, s/f, p. 17.

- 2 Me'tsa y yajk ona te' ijtubø eyabø todo jaye'omo te' usyanbø jaye y køjibø judibøde te' artikulo (te').
- 3 Tsøkø tukayøjk usytyambø jaye nyømakamø artikulo te' yajk onukam te' køsibø jaye.
1. _____
2. _____
3. _____
- 4 Yajk ona y tsøjktanø te' jaye judømø yajk yojspa øde jaye te'.

Te' montsyosidam

_____ kønømøbø

kupkuyomo nyø'ijtyaju'un

_____ wanjamokyuy ke

_____ tsukøsidad pujtyapa'un

_____ montsyosidam

kyotsabyapabø'is iyø maka ka'e porke myusyapabø'unde makak idi te' ka'kuy.

Wenedambø'is obya'un 'yijsye y nøbyapa yempe'unna' ajkja

nkyenyabø peru mujspabø'unde tsyøpnøpoya _____

yempe ibø pøt o ntsyøjkanku jowi'ajpa'un tese jinø

jyamusyenomo wa syeyitsøjku te' montsyosi, jøsikam wa

yajkminjayu jyame emøm nyø'ijtuk y yayim tsyajkuk

_____ tyøjk.³

³ Silvia Pérez Bravo y Sergio López Morales. "Leyenda de los duendes," en *Breve historia oral zoque* Ocotepc, Tapalapa, Tecpatan, Francisco León, México, Gobierno del Estado, Secretaría de Desarrollo Social, 1985, p.139.

Metsa'omobø anmakyuy 2

Tide maka mtsøki

- Maka m'ijspøki tide tsyamtyobyabø te' **tukapyajksubø** todo'is.
- Wa'de tsøjkisu pømide wa yajk onu te' todo jaye desedike wa'de wøtsøjku jutste wa **jumkabø'ukte** y **kisyka'ukte** wa yajk onu.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' todo jaye'is y tide nyø'ijtubø wa jyayu.
- Ja'yø tumø te' **todo jaye ankimbabøkoda**.
- Maka m'ijspøki jutspøde te' todo jaye.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' myejetsykøyibø todo jaye'is te mnøyosubø'a.
- Wa'de tsøjkisu te' todo jayedam nøyosyajubønde.
- Wa'de nkipsu tikodade yøjspabø te' tsyamjabyabø'is uka **pøndamde o yomodamde, kobønde o tjanadiyøde**.

1 Kosnidanø te tsøkidam y yajk ona te' tsaptsamnekyuy.

Wø yø jama, tsameyomo, inbitatsøjkpat wa maku mkømanøyi te tsame te denke'isnye.

Ti'orande maka tsyøjkye.

Makat makpøki øjn une y jøtika widubatsi.

Naptsu majkay orasyenomo.

Wø na'ak uka mujspa nyukø, uka jinam myusi wyidu'ø, te mtsi'ubøt te todokøsi ijtkedudi juts wa jana tyoya'ajta te denke'is.

2 Tsamø.

- Mijt mujspasyø tibø todonde tsi'u *enfermera*'is te' yomo.
- Mujspasyø tide tsyamdyobyabø te' todo jaye'is.
- Oyumasyø tsiye yøsebø todo jaye.
- Judøm oyu m'ijsi yøsebø todo jaye.

3 Me'tsa te tukapyajksu**bø** todo'omo te nyø**yibø**'is kojsa y aktsowa te køyi ijtubø kø'anwakøkyuy.

¿Jutsande nyøyitsunkuy te' tukapyajksu**bø** todo jaye'is?

¿Te nøyibø'is senyales *de alarma*, ¿Mujspasyø tiyande tsyamdyobyabø?

¿Tiyande tsyamdyobyabø te tsøki'ijstam?

Jutsyedamam we'nu te' todo jaye, ¿Tiyande de ntsøjkpabø wa jana de padu tsajkokyø'is?

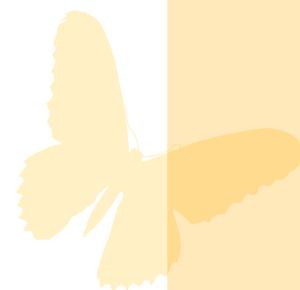

---

4 Yajk ona pø**mik** te' jaye ijtubø te' tukapyajksu**bø** todo

køsi “*Tsajkokyuy*”, jatyanø te' tsamanwajkyuy.

Nyø'ijtu tsakokyuy te pøn^{is} o yomo'is ku'ando...

Te' tsyebø une toya'ajpak tsyibabøde ku'enta ku'ando...

Yajindyujkpa te tsakokyuy ku'ando...

Jamø ke...

Te' **tukapyajksu**bø, todo jayede'e yojspabø wa matyøjkøyu wøbøtiyø, yojspabø, o wa'de ntsamboyu tijudibø te *salud'*sebø o ti'ibø tsame. Te' todo tukapyajksu**subø** nyø'ijtu tukay kene, pajksu**subø**de metsanaka: tesede juts de mpatjabya tujtay kyene, tu'kay wyinanomo y tu'kay 'yukankø**mø**. Te' todo tukapyajksu**subø** pøyinate tsyøjkyajubø y jinde nimeke myøjabø te tamanyø kartade'e.

Te' makamøde jaye jinde nimeke myøjabø, te' jaye jinde nimeke pyøyidambø makabø te tukapyajksu**subø** todo køsi, te' todo jaye'is mujspa nyømawø tsøkidam wa'de mujsu tide'e tsyamdyøbyabø tese te' pøn^{is}tam y te' yomo'ijstam mawe nyøjktyøyajpa tide tsyamdyøbyabø.

Pømikte wa yajk onu

1 Sundyunø te' todo jaye, juts nkyejabya.

Eyanømøæt nøm ijskedu Malyi (**tsintsinba**).

Mayade te anmayoyajpamø (**kijska'uk**).

Mpelu mujspasyø ka'ubø te mtsøni (**jumkabø'u**).

Weno, tese na 'yisjtøyi parke'omo (**kijska'u**).

2 Tsøkø eyadambø tsamanwajkuy y yajk ona te' yajk onuse te køsi ijtyajubø.

Mujspasyø ke...

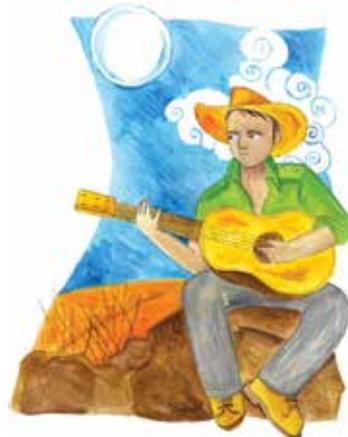
Kua'ndo yajk onba pømi te' todo jaye y yajk jaktyøbya tede tsyamdyobyabø te jyayubø'is, wøbøde wa'de wøtsøjku ne onnkuy, mujspade ntsøkø pømik o pønyik, mujspa ntsøjkø tsøtø'orak o majs ponyi, yøse: ku'ando yajk tsøktøjpak tijudibø o mtsamijspak.

Wa wøtsøjku te' todo onnkuy pømik, wøbøde porke dese mujspa kajkpø'ø juts de yajk ondyøbya te' jayedam, te' tide tsyamdyøbyabø te' todo'is u te jyayubø'is.

3 Yajk ona pømik te' todo jaye y tsamø tiyø mnøjktyøyu.

Mumu te' sasya watnyajpabø
 watnyajpa wiyunsese te' tsyokoyjin
 y øjtsi komo janawøtside watpabø.
 Wanøbyat te' sawa y te' serenu
 pøjkpakøt øjn jetstøjk wane
 y nkojtpat øjn' kø'omo,
 jønødit anjamba
 ke ja'idøbønde nitibø øjn yøjskuy.⁴

(Wøjøbø jaye)

⁴ Esther Jacob y Antonio Ramírez Granados. *Copla popular*, México, Consejo de Fomento Educativo, Dirección de Fomento Educativo Subdirección de Desarrollo, Departamento de Medios Educativos, 1984, p. 11.

- 4 Yajk onwøtsøkø te' todo jaye y tunø juts kyeba.
  - Te' witpø jaye we'ne (kisyka'use).
  - Te' metsa'omobø jaye we'ne (tsintsinneyuk).
- 5 Me'tsa y yajk ona te mlibru'omo te ij tubø te' todo jaye nyøyibø'is , y yajk ona pømik wa mujsu mtunø te eyabø anmakyuyomo.

Wa juts mujsu yajk ona te' todo jaye, witpø yajk ona te køyi ij tubø jaye.

- Yajk ona te' todo jaye ponyi ponyi y umanømø.
- Tsøjkisø wa mujsu mtunø sasyajk te' tumdumøbø ode jaye.
- Wene wene yajk ona te' todo jaye, jøsikpø ij tumø koma y metsa *puntodam*.

- 1 Sunyik ko'sa te' tsøki.

- 2 Tsamanwakø te' kø'anwakøkyuy.
- Tiyam mnø'ijtu mkipsokyuyomo ke nø tsyøkøtsi'u nka'e'is te' pøt.
  - Tiyamajksyø tsyamba te' todo'is.
- 3 Yajk ona yø køyi ijtubø todo jaye y kosnidanø jutste ja'yøyubø.

Kabyannø'mø nkomi antye ijtumø kubi kupkuy
tsiyapasis kyojambabø, ipsko majksykuy
juniyu mosay mone ko kuyay ame'omo.
Todo jaye: Jana mayokyubyø

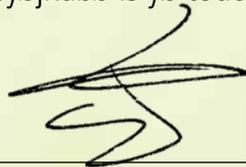
Tiyø tsyamba: Nø nyujksyaju komisariyadu'is 'yan_kimkutyøjk

C. Maryu n_konsales Hernantes
Komisariyadu
Yøti.

Yøsete mnøwenebyabø mijtsi, wa'tsi mnujksytsiyaju te'
kupkuyis tsyøjkubø te' komisariyadu'is 'yan_kimku tyøjk, wat
mujsu wejtumya teyi te' yomodam pyøjkyapabø'is te' koyowa
OPORTUNIDADES midabø syajye ipsko kuyay nø myayuk te'
juniyu poya yø ame'omo, tsayikam mojsay orasyen_omo y
tukudujtay orasyen_omo koyajpa.

Nkøjamøbyat jønøditsi wa m'aktsoku, y mkøwejabyat yusytsyikuy.

Tsyøjkubø'is yø todo jaye

C. Slyuwisa Gutiyeres Peres
Kyømetspabø'is te' *oportunidades*

4 Aktsokya te' kə'anwakøkyuy.

Ja'yø tidambø datostam nyø'ijtu te' todo jaye'is.

Jujsyektamande yajk yojspa yøsedambø todo jaye.

Tiyam tsyamtyobya ja'yøyuse yø todokøsi.

Mtsøjkistø'ømajksyø yøsebø todo jaye. Tikodam yajk yojsu.

Jamø ke...

Te' **ofisiyo** te'de tumø jaye yojspabø wa'de ntsi'u ankimbabø o ijudibø y yøbik wa'ande nke'u tijudibø o wa'de nkø'anwakøyu tijudibø, wa'de tsabu tiyøde sutpa, wa'de tsajku tibø yojskutye ntsøjku, wa'de a'ktsoku kyeyajpak tijudibø y tese mumu tiyø. Y yø tyenekede sunyi wa 'yonu y usyandide ja'yøbyabø.

Té ja'yøbyabøde yø ofisiyokøsi tedamde: jyama, tide makabø mts'amøyi, nyøyi y tide nkyoskub yø te' makabøkoda mtsøki yø todo jaye, jayø tide makabø mke'e, kyoyajkuy, jyibøbya nyøyi te' nø tsyøjkubø'is yø todo, y wenenomo ja'yøyjabyade myayokyuy wa' kyeju jujtsyenakade nø mkøwejubø.

Uka yø ofisiyo eyabø ankimku tyøjkomode nø tsyunubø ja'yøyjabya bøde nyøyi te' ankimkuy tøjkisnye y te' tsøkidam y yøbikande wa 'yijspøktøju te' ankimkutyøjk ijtu kejpabø'isnye tsyøki o wøjø jayedì.

5 Tsøkø tumøk ofisiyo wa mjayøyu kyebase yø køyi.

Tiyande mjayøtyobyabø te' m'ofisiyokøsi.

Ikodande nø mtsøjkubø te' ofisiyo y tiyande nkyojskubyø.

Jutsam maka mjayøje te' jyama, myayokyuy
jujtsyenakande nø mkøwejubø y tikodade.

---

6 Tese tsøkø te' m'ofisiyo mnøjktyøyuse te'
kø'anwakøkyuy.

Kabyannømø nkomi antye ijtumø, kubi kupkuy
tsyiyapasis kyojambabø, ipsko majksykuy
juniyu mosay mone ko kuyay ame'omo.

Yøti

Tsyøjkubø'is yø todo jaye

---

7 Tsamanwakø y jawyøtsøjktamø mtøjindam te' mtsøjkubø ofisiyo.

- Sunyiksyø tsøyu te' m'kipsuse.
- Ja m jyambø'øjksyø wa m jayøyu tumtyiyøk te' ndatos.

Wa'de ntumø tsøjkisyaju jayedam

1 Tsamøya tukayøjk jutspøde te' kyene y jutste jayøyubø. Tumdumøbø yø todo jaye.

Tukay pajksubø todo jaye.

1. _____

2. _____

3. _____

Ofisiyo

1. _____

2. _____

3. _____

2 Aktsokya te' kø'anwakøkyuy.

Tikøsidamam eyadi ketnyajpa te' tuka pajksubø todo jaye y te' ofisiyo.

_____

_____

_____

_____

Judøm y jujtsyekande yajk yojstambabø yøsedambø
todo jayedam.

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

- 1 Yajk ona y tsøjktamø te' ode jaye y tsamanwajkuy te'
ijtyajubø majksykuy ankinbø jibi'omodam.

pokstøjk

tuwi

Ntsyus

Mø'a

Liliyana

_____ yojspabø pønde.

Te' _____ sijs nimekede ombabø.

Øjn ntsøtsø'is _____ nyøyibø.

Te' _____ yojspabøde wa'de nibojksøyu.

Te' _____ pøniste nyødun.

- 2 Jawyøtsøjky judødam kyojamba yø ode jayedam ijtyajubø te' majksyku ankinbø jibøyi'omo.

Pønis nyøyidam	Kobøndam	Tijanadiyødam

Mujspasyø ke...

Ijtyaju ode jayedam yajk yojstambabøde wa' de nøyøtya tijanadiyø, kobøndam, pøndam y yomodam, ntatadyos, mamantsyuwe.

- 3 Yajk ona te' jaye y køjibø te' ode jaye tsyambabø'is uka kobønde o tijanadiyøde.

Te' tsonkoya y te' pa'utuwi

Tumnaka ijtu'unna'ajk pobobø ntsyonkoya nyø'ijtu'unna'ajk tyøjk, tumø jama wijtpujtu'un maku'un pajtsyøki te' jojtunomo, jøtika widu'ukamun temømun pyadu tyøjkomo te' pa'utuwi y jøtsyunumunde te' tyøjkøømø nkyipspøba'un jutsun wa nyøbujtu te' pa'utuwi.⁵

⁵ Silvia Pérez Bravo y Sergio López Morales. "El conejo y la zorra", en *Breve historia oral zoque Ocotepac, Tapalapa, Tecpatan, Francisco León, México*, Gobierno del Estado, Secretaría de Desarrollo Social, 1985, p. 83.

- 4 Yajk ona y tsøjktanø te' jaye yajk yojspamø te' nyøyitsibabø'is tijanadiyø o pøndam y yomodam.

Ntsyanitu

pøt

pøndam

mojk

Nyijpyapamø kayajubø

ane

Ka'ubø'is kyaja'omo

Jø'købabø kobøn

Te' pøt jina'ajk sunibø nkyojsa

Ya'ajka ijtuna'ajk tsa'ma ijtkuyomo tumø pøt nyøyibø'is _____ . Te'undena'ajk tumø _____ nityø ji sunibø'is tsyøkø, y jina'ajk suni nkyojsa. Te' eyadambø _____ wyøjø pønøyajpa porke nityø'undena'ajk ji sunibø kyomeke tsøkø. Josikam tesemun nyø'ijtyajuk, nimekemun kyo'inyajuk wa pyønøyaju nyøjayaju'un:

Ntsyanitu jinamøt mujsi wøjø tsiya

_____ yojsa jine, wa'tsi yojsu tese jine, tsysanitu aktsonoyo *mejor* ketpabøtsi nijptamø.

Eyadambø'is pyøjkisytsyokyaju y kyøjtøjkøyaju _____

y nyømakyaju te' _____ y te'

tunomo pyatyaju tumø pøt te' nkyojskuyomo tsunubø y
 nøna'ajk nyømidu te' _____. Y tekøsi
 nyø'ijuna'ajkmetsa yopna tøtsø _____.⁶

- 5 Me'tsa te' yajk onbabø todo jaye'omo te' usyanbø
 ja'yøyi "Te' pønis tyumø ijtkutyam kobønindam" y
 tsøjktanø jaye tsamanwajkuy.

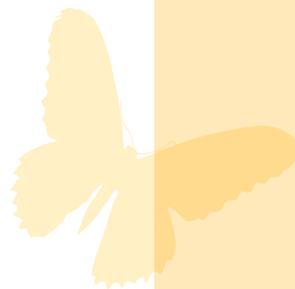
Te' _____ nyikenøyajpa te' _____.

Te' _____ tesedi yojsyaketpa.

Te' _____ tyujjayajpa _____ tyøptam.

Te' _____ tsyajlkpa ode eyabø kupkuyomo.

Te' _____ sønba tsukøsi.

⁶ Elena González. "El hombre que no quería trabajar", en *Cuéntanos lo que se cuenta*, México, Consejo Nacional de Fomento Educativo, 1987, p. 54.

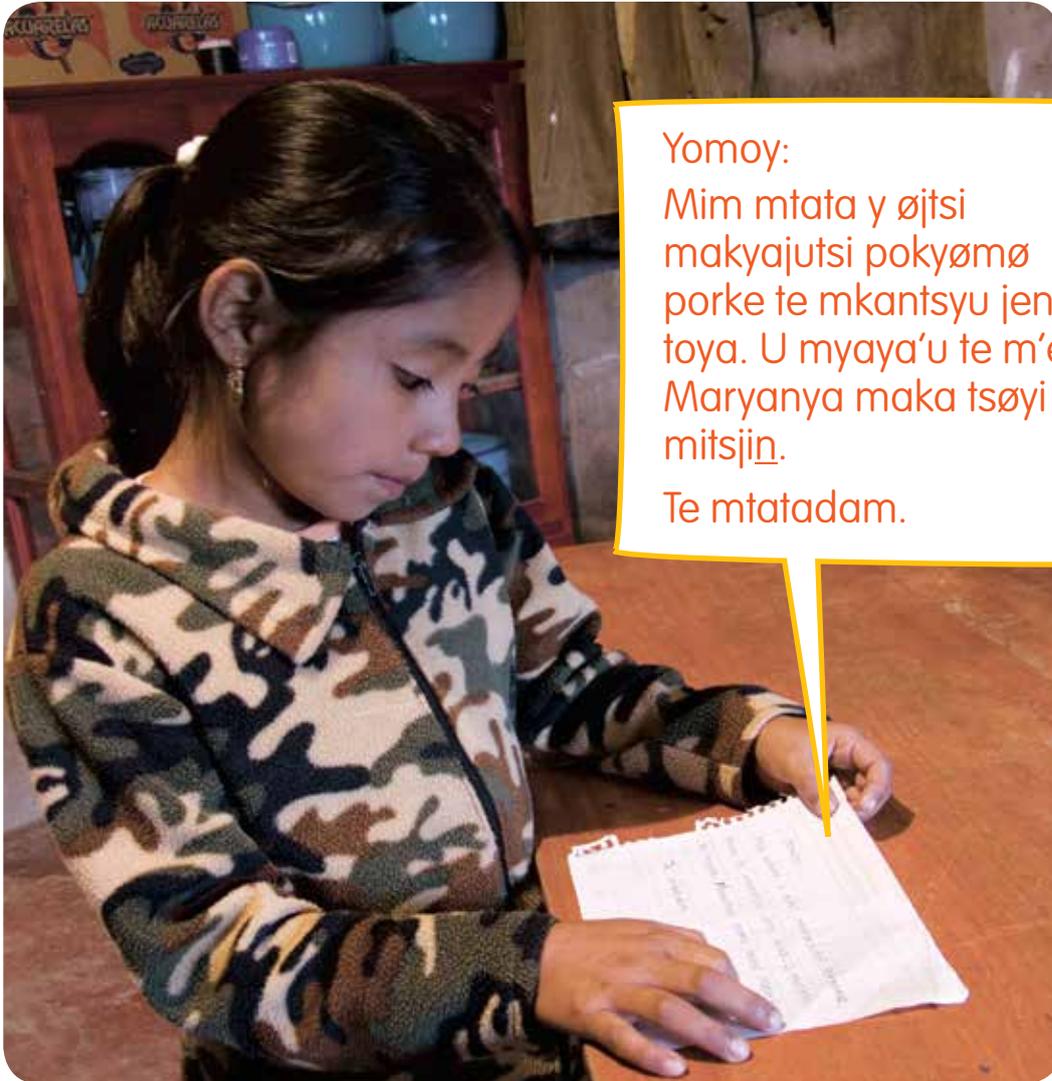
Tukayomobø anmakyuy 3

Tide maka mtsøki

- Winadi mnitsøjksyotspa pømik wa yajk onu yempe tidambø todo jaye.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' **tsambokyuyis**.
- Tsyøjkispa pømik wa yajk onu.
- Tsyøjkispa **tsintsinba** wa yajk onu o nø **myaya'ubøse**.
- Maka 'yijspøki tide tsyamdyobyabø te' todo jaye'is.
- Maka m'ijspøki jutspøde te' todo jaye.
- Maka tsyøki **usyanbø** todo jaye 'yujsytsyibabøbikte ndødam.
- Maka tsyøjkijsi te' todo jaye nyøyosubø'a.
- Maka kyipspøyi tikodade yojspabø te' **tsyambabø'is** uka **wøwøbøde** o **usyanpøde**.

1 Kojša te' tsøkidam y yajk ona te' todo jayedam.

Yomoy:

Mim mtata y øjtsi
makyajutsi pokyømø
porke te mkantsyu jene
toya. U myaya' u te m'eme
Maryanya maka tsøyi
mitsjin.

Te mtatadam.

2 Tsamø te køyi ijtubø kø'anwakøkyuy.

- Tibø todo jayende nø tyunubø te yomo' une' is.
- Jutspønde 'yode te' todo jaye' isnye.
- Mujspasyø judønde de yajk yojspabø yøsebø todo jaye.

3 Yajk ona y tsamø te kø'anwakøkyuy.

Ejido Prokreso ips ko kuyay jama de seti'embre mosamone ko kuyay ame.

Te' komisariyado ij tubø te' ejido Prokreso tsyamjabya ijtyajuse te' pøndam ejidatariyudam yø' tsama kupkuyomodambø ke maka idi tumkuy te' ips ko tukudujtay seti'embre te majkay ora napsu, maka idi yø tumkuy ij tumø te' tøj komisarriyado ejidal'isnye.

Lukas Peres Kunus y Markus Jiron.

- Tibønde witpø tsyamdyobyabø te' tsambokyuyis.
- Jutsande nyøyidam te' pønistam tsyøjkyajubø'is te' inbitasiyon te re'unyonkøda.

4 Yajk onwøtsøkø te' tsambokyuy y koda te parenthesis'omo **V** uka wiyunsede tsyambabø y **F** uka sujtspabøde.

Te' re'unyon te ejidataryu'isnyedam maka idi ips ko tukudujtay jama te akosto.	( )
Tsyabyajpabø'is ke maka idi re'unyon tedamde Markus Jiron y Lukas Peres.	( )
Te' ejido prokreso'iste tsyambabø ke maka idi te' re'unyon.	( )

Pømikte wa yajk onu

- 1 Yajk ona te' tsamanwakuy juts kyejabya.
  - Tø'øjk ka'u øjn ntuwi (maya'uk).
  - Makatsi jomi bakasiyon'omo (tsintsinneyuk).
  - Øjn muki jene Toya (maya'uk).
  - Øjn eme'une'isnye tanba 'yame jomi (tsintsinneyuk).
- 2 Tsøkø eyadambø tsamjakuy, y yajk ona te mtsøjkuse køsi.

- 3 Me'tsa y yajk ona teni ^{Jama ke.} jama ke'omo te ij tubø todo jaye nyøvibø'is y yajk ona pømik wa mujsu mtunø te eyabø anmakyuyomo.

Wa de anmayu te' pømi onkuy, te' todo jaye anmabya wa de wøtsøjku ne ode tese tujkpa majs sasya.

Wa juts mujsu yajk ona te' todo jaye, wipø nyajk ona te kuyi ij tubø jaye. untodam, porke te'iste de yajk najkyøbyabø tese te' yajk onbabø'is y te kyømanøbyabø is.

  - Yajk ona te' todo jaye umanømø y padø tide tsyamdyobyabø.

- Yajk ona ponyi ponyik te' ode jaye.

- Ijspøkø tumdumøbø ode jaye te sasya onbabø, yajk ona sonekokenek tese pømik, ponyik, maya'uk u tsintsinneyuk, wøtsøjkø te m'ode wa mujsu mtunø sasyajk.

1 Sunyik ko'sa te' kene tsøkidam y yajk ona te' tsaptsamnekyuy.

Yøki
nkeyewejayu
ntsyebo.

Yøjskodoya
yayay.

Nø' amøtsi
Makubø.

Sofiya:

Jinøt musi mi mpøkø
te' tumin makabøtsi
mnujksytsyyi'i.
Juwebeskøtsi køtpa
te' mtøjki tese tsayikam
mosay orasyenomo.
Lyupi.

2 Tsamanwajktamø te' anmayobyabøjin.

Justsam nø m'ijsu te' tsøki.

Oyumajsyø ntsyi'ijsye o mtsøjkisumajsyø yøsebø todo jaye.

Jujtsyekam oyu yajk yojstøyi. Tikodamna'ajk yajk yojspa.

- 3 Yajk ona te' køyi ijtubø yujsytsyikukyodabø todo jaye y kosja tyidam jayøyu tejkøsi.

Ipsko metsa mayu poya mosay mone ko kuyay ame.

Tsame pøt Mbetø

*Midut me'tse porke nøt sutnu te' bakuna wakaskoda,
yøtite nø sutnubø, jomi mjokpat napsu øjn ntøjkomo wat mujsu
nkotjaya bakuna te' wakatsam.*

Nkalos.

- 4 Yø yusytsyikuy todokøsi me'tsa yø kyebabø køyi.

Isande nyøyikøsi makabø yø todo jaye.

Isande nø kyøwejubø yø todo jaye.

Tikodande oyubø mye'tse Nkalosis te' Mbetø.

Jujtsyem nø myayuk te' pøya tsyøjkyaju yø todo jaye.

Jamø ke...

Te' usyanbø yusytsyikuy todo jaye yajk yojstambade yempe jujtsyek y yempe jutsti msunø yajk yojsa, y tejkoda, wøbøde. Sunyide wa jayøyu tide nø sutnu ntsamja te' ntø wa nyøjktyøyu.

Te' pyøjkpabø wa jayøyu tedamde: Jyama, nyøyi ijste nø jyayubø te' todo, tide makabø mtsamje, nyøyi ikodade nø mjayubø y wenenomodam jayøyjabyade tiyø orade nø ntsøjkubø te' jayubø yujsytsyikuy.

5 Tsøkø te' usyanbø todo jaye yujsytsyikukyoda.

Te' m'atsi'is nø kyøwejatyoju pyini jayubø yujsytsyikuy y jinun myusi juts wa tsyøjku. Te'is nø nkyejaju wa mnøtsøjku.

Winak tsøjkisø jutste makabø tsøyi y tekøsi ijskubøkø wa mujsu mtsøkø te' todo jaye yojspabø yujsytsyikukyoda, wa mjayøyu kyebase køyi.

Te' pønīs nyøyi ikodade makabø mkøweye te' todo.

Tiyande makabø mtsamje te' todokøsi.

---

6 Tunwøtsøkø te' todo jaye yujsytsyikukyodabø y wøtsøjktamø te' anmayobyabøjin.

- Uka tesende jayøyuse te' dyatostam.
- Uka nøjkyøbyade sunyi te' ja'yøyuse.
- Uka tanudi tide nø sutnubø tsyamø.

Yajk ijsya te' mtødam.

Wa'de ntumø tsøjkisyaju jayedam

1 Jayøyjaya jutstamde jayøyajubø te' tumdumøbbø kyenedam te' tsapmuskuyisnye y te' usyan jayubø yusytsyikuyisnye.

Tsapmuskuy

Jayubø yujsytsyikuy

Jujtsyektam y judødamande yajk yojspa.

Tikodande ja'byabø.

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

- 1 Yajk ona te' usyanbø jaye y sunyik ko'sa te' ode jayedam kønøyajubø yøjkpøbik y aktsokya te' kø'anwakøkyutyam.

Øjtsidam oyajutsi ejtsye te' nkanantsøki'omo te'mø kønømø.

Te' Yomo'istam nyabyapa te' tsabas tejksi.

Øjn nkantsyu'is nyø'ijtu kobøn yajkayajpabø Tuwidam.

Tsa'momo poyajpa te' kayudam.

Tø'øjk oyu pajtsyøjkye øjn a'tsidam.

- 2 Jatyanø yø usyanbø ode jayedam.

Te' _____ watnyajpa tumtum _____.

Te' _____ jø'køyajpa.

Te' _____ y te _____ ejtsyajpa.

Te' _____ mujspade tsiktamø.

Te' _____ kyøsyajpa møjik.

Tyikøsidaman eyadi ketnyajpa yø ode jayedam.

- 3** Yajk ona yø todo jaye y ketmetsa te' ode jayedam tsyamøbyabø'is sonebø tjanadiyø o sonebø kobøndam.

⁷ Bartolo Ronquillo. "Empezar la vida", en *Alas de viento*, México, 1998, p. 47.

Wa'de nitsøjku te i'jtkuy

Te' nkalyo'istam wyanebik
maka te' janawøbø tsu'.

Te' tsujondam, tøsidam
y te' yatsidambø
kojamadam
makyaketpadi.

Te' a'nimadam te sijstam
y te' pada kyopujpyajpa
wyindam.

Tese nyitsøjkyajpa te'
jama te' po'tøjik y te'

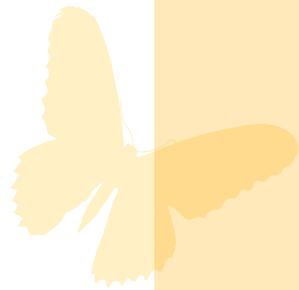
- 4** Me'tsa y yajk ona te' ijtubø eyabø todo

Mujspasyø ke...

Te' ode jayedam **-dam**, **-tam** yajk yojstambabøde wa'de tsapta ke wøwøde ijtyajubø pøndam, yomodam, tijanadiyø o kobøndam. Ijtøjksyø yøse: te' kayud**am**, te' yomod**am** y te' tøjkt**am**.

jaye'omo usayan**ø** jaye "Te' " me'tsa te'omo y ja'yø majksykuyøjk ode jaye nyømakamø te' ntsyamjabyabø'is uka sonebøde te' tijanadiyø.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Wa tsyøjkisyaju uka mujsoyajpa

- 1 Ja'yø tiyande mijsimø te' møjabø jaye tsamanwajkuy.

- 2 Tsøkø tumøk tsamjakuy.

3 Tsøkø metsak usytyambø jaye yajk yøjspamø ode jaye te'.

1. _____

2. _____

4 Tikodande yajk yojstamba te' tuka pajksubø todo jaye.

_____

_____

_____

_____

5 Ja'yøyja metsak kyene jutste ja'yøyubø te' tuka pajksubø todo jaye'isnye.

1. _____

2. _____

6 Tsøkø metsak usytyambø jaye judømø yajk yojspa mjumñkenyøbyamø ijudibø.

1. _____

2. _____

7 Tikodande nimeke wøbø pømide wa yajk onu todo jaye.

_____

_____

_____

_____

_____

8 Tsamø tibø datosam nyømaka te' ofisiyo'omo.

---

9 Køjipyä te' ode jayedam tsyambamø uka nyøyide, tjanadiyøde o kobøndamde.

- Symalyi tsikpa te' jojpajkomo.
- Te' tuwi yøjkpøde.
- Te' tsabaspø kayu nkuwaniste nye.
- Nkalosis jyuyu tøj k temø kønømø.

10 Jatyamø te' usyan jayøyubø køyi yujsytsyikuy.

*Kønømø, Tsyiyapas ips ko tu'kay nodiyembre mosay mone
ko kuyay ame.*

Jorke

Syandra

11 Tsøkø tukayøjk usytyambø jaye judømø yajk yojspa o mtsamøbya mayakuy.

1. _____

2. _____

3. _____

12 Tsøkø metsak usytyambø jaye judømø yajk yojspa - dam y -tam.

1. _____

2. _____

13 Tsøjktanø te' ja'idømø te' kejpabø todo jaye tsambokyukyøsi.

Tsame

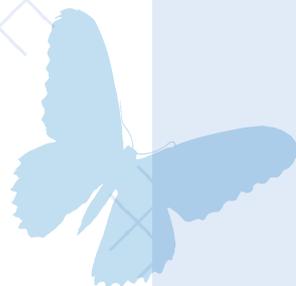
Myayokyuy

_____

_____

_____

Nyøyi jyayubø'is te' tsame

Metsa'omobø jatyumi 2

Mijtsi tsyamepønis

- Maka mtsame tiyø mnøjktyøyu te' todo jayekøsisibø y maka mjaye.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' todo jaye'is.
- Maka m'ijspøki juts jayøyu te' kyene y tikodade yojspabø te' todo jaye.
- Maka yajk yojsse te' *mentos* jaye'isnye: wa mkipspo'u, juts wa'de jayu y jutste wa wøtsøjku nømde jayuk te' todo jaye.
- Maka m'ijspøki ode tsamanwajkuy ode tsame'omo.

Witpø anmakyuy 1

Tide maka mtsøki

- Maka m'ijspøki jutste jayubø tsame te' **koyojkuyis tyodo'omo**.
- Maka m'ijspøki te' ode tsyamdyøbyabø'is tijudibø te' todo jaye'is y ijspøkø tibøde te' todo jaye.
- Wa'de tsøjkisu pømikte wa yajk onu. Wa yajk yojsu te' ode onnkuy te' nøde **kømetse** o nøde **tsamjayuse**.
- Maka jyaye tumø **ntøkodabø yujsytsyikuy jaye**.
- Wa'de ntsøjkisu te' todo jayedam nøyosyajubønde.
- **Wa'de nkipsu tikodade yojspabø te'** konøyidam tsyambabø'is ide makabø mkø'anwakøyi o maka mnøyøyi.

1 Kojisa te' tsøkidam y yajk ona te' todo jayedam.

Wø yø' jama.

Wø yø' jama.

Midut nkoyowe te øjn une'is jyatsi.

Jene wø. Jutsande mim nøyi.

Josyepina Ernandes Moreno. Jutsyende mayistru.

Mosis ko wøjstøjkis ko majk pejsu.

Yø'ki ijtu.

Kotanneka te mtodo, yø'iste tsyambabø ke mkoyojayubønde tem une'is jyatsi.

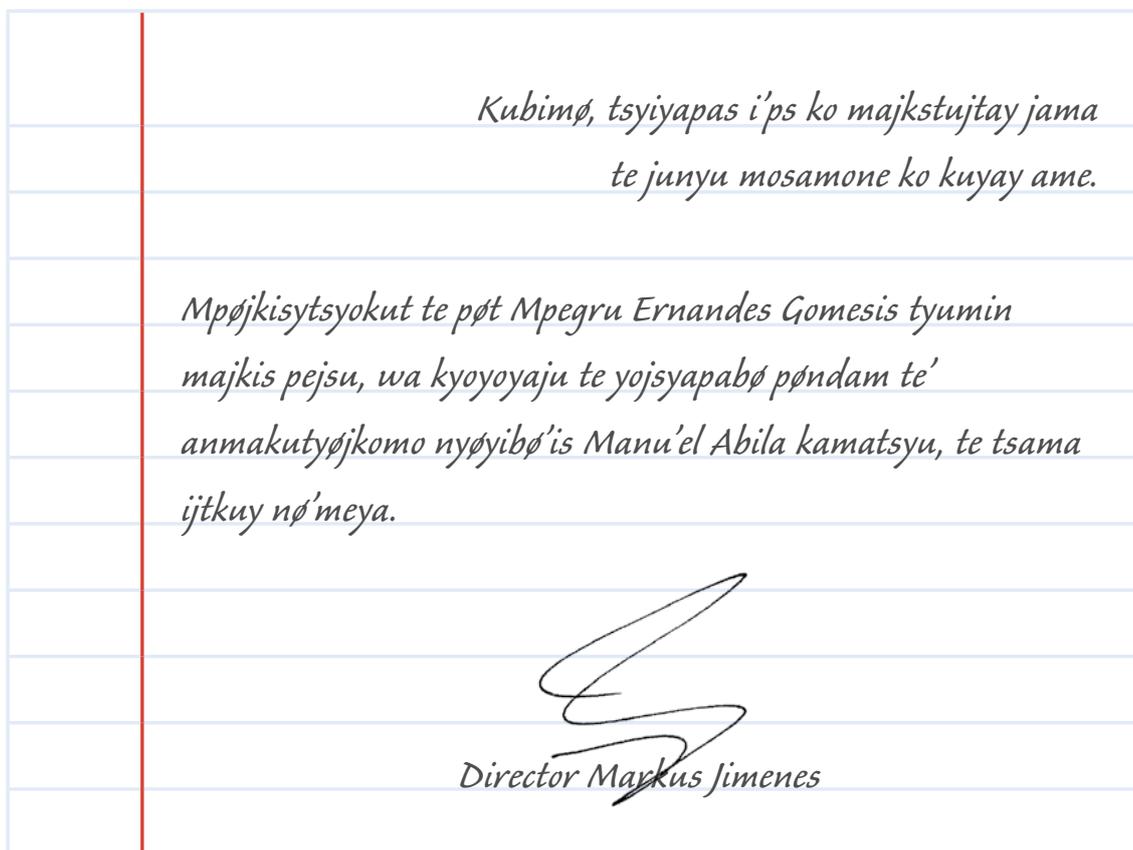
Yujskudoya mayistru.

2 Tsamø te kø'anwakøkyuy.

- Tikodande makabø te' yomo anmayonyømbamø.
- Mijt mujspasyø tibø todonde nø tsiy'ubø te' yomo mayistru'is.
- Mijtsi oyumasyø tsiy'ijsye u oyumasyø mjaye yøsebø todo jaye.

3 Jinde ijtpyena wa yajk onu pony bonyi te' todo jaye, køjibø wenek te' ode majs sasya onbabø te ij tubø køyi.

- Yajk ona te' koyojkuyis tyodo pony bonyi y tsamø mtøjindam.

4 Te mkøjibubø ode, aktsowa.

- Tibønde 'yode tsamanwajkuy te' todo jaye'is.
- Tibø tsame mujspa mpadø yøsebø todo jaye'omo.

- 5 Kojsa y yajk tu'mø jibibik te wene wene ijtyajubø koyojkuyis tyodokøsi. Kosa juts ijtu tumø te køyi.

Kupkuy y mayokyuy

Kønømo, Tsiyapas, kuyay jama nodyembre te mosamone ko kuyay ame.

Mpøjkistsyokut te mayistru'isnye nyøyibø'is nkalos baskes santsyes te wøjstøjkis ko majk todo jaye onkuy te' une kodadam te anmayajpamø nyøyibø'is Benito ju'ares.

Mayistra Malyi Jimenes Morales

Jamø ke...

Te' **koyojkuyis tyodo** te'iste tsyambabø uka mpøkisytsyokpa tumin o mkoyojpa mjatsi, te' todokøsi de **nkotpabø** ne jibi uka 'yankipsubønde te eyabø mdøjin.

Yøsebø todo de yajk yojspabøde jubyajk tijudibø o mpøkijtsyokpak tumin. Te' 'yode mawe nyøjkyøbyabøde y te tsyame usyanbødide.

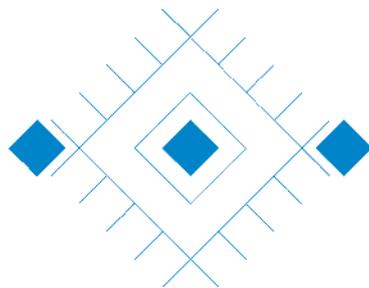
Pømikte wa yajk onu

- 1 Yajk ona te' tsamanwajkuy juts nkyejabya køyi.
  - Jutsande mijm nøyi (Kø metsuk).
  - Sasya nkyetpa (Tsyamjayu).
  - Judønde maku te' mnana (Kø metsuk).
  - Jene wø uka nømøjt m'ijswøtsøkedu (Tsyamjayu).
- 2 Tsøkø eyadambø tsamanwajkuy y yajk ona metstkukenek ijtuse køsi, tumøtsøjktamø te mtøjindam y te 'yanmayobyabøjin.

Mujspasyø ke...

Wa'de wøtsøjku te' ne ode nø yajk onuk te' jaye nimekede wøbø porke dese mujspade tsi'ø nye syignifikadodam o eya eya wa yajk onu, tese ijtuse ode tsamanwajkuy te' nøma yajk onanjejubø.

Yajk onbak te' todo jaye anmayø te' todo onnkuy tese mujspa m'ijspøkø tide tsyamdyobyabø y ponyi ponyi yajk ona, m'ijspak te' *puntodam*; de kotsokpabøde wa'de ijskobadøyu tide tsyamdyobyabø te' todo jaye'is.

3 Pømik yajk ona te' tsame komejkuy.

Tsyøjkisuk tuna te' pa'utuwi'is

Te' pa'utuwi'is pyadu te' tsonkoya poksubø te *nopalkøsi*, nø kyøsubø te' *tuna*.

—ija, jinøt na'ak nø mjoku! — nøbu te' pa'utuwi siksikneyuk

—nø'ijtumøt tiyøt maka ukanbake.

—¿Tiyamøjte mtsøjkjayubø, atsi, watsi midu mnaje makat mkøsi? — nøbu te' tsonkoya.

—Jit nø mnøjayu makat mkøsi. Deke myønba te 'yijtumø makat mwiki porke wøwønakamøtsinde ankomakøyubø.⁸

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

4 Aktsowa te' køyi ij tubø kø'anwakøyokyuy.

Mpadusyø judø ja myusømø yajk ona te' tsame komejkuy. Jø'ø. Tidambønde.

Tiyamasyø na'ak tujku uka ja yajk ona na'ak te' tsame komejkuy ponyi bonyi.

Tiyamasyø na'ak tujku uka yajk onu na'ak ja wyøtsøkøk te' m'ode onnkuy.

⁸ Esther Jacob y Antonio Ramírez Granados. "Cuando el zorro probó las tunas", en *Cuántos, cuentos, cuentan...*, México, Consejo Nacional de Fomento Educativo, 1998, p. 29.

- 5 Kojsa y yajk ona te' mlibru'omo ijtubø te' todo jaye nyøyibø'is "Pa'utuwi'une'is tsyame komejkuy" y yajk ona pømik wa mujsu mtunø te' eyabø anmakyuyomo.

Wa m'anmayu te' jaye onnkuy, yajk ona køyi ijtyajubø jayedam:

- Yajk ona te' todo jaye umanømø y ijspøkø tide tsyamdyobyabø.
- Ku'idatsøjkja te' ode'is 'yonkutyam.
- Ijspøkø te' sonekukenedambø ode onnkuy te' jaye'isnye.

Um jambøjayu nyøyitsunkuy te' todo jaye'isnye, te' tyodo makyuy, judøde mpatpamø y ijste jyayubø.

- 1 Sunyik kojsa te' tsøkidam.

2 Tsamanwajkjaya te' mtødam y aktsowa te' kø'anwakøkyutyam.

Tyidamande te' pønis y te' yomo'is te' nka'e.

Tiyam mnø'ijtu mkene'omo ke nø jyayaju te' pønistam kejyajpabø te' myetsa'omobø kene tsøkikøsi.

Mjayistø'ømasyø o ntsyiyajumasyø tumnakatyiyø yøsebø todo jaye.

Tiyam nø mtsøjkuk oyu yajk yojse yøsebø todo jaye.

- 3 Pømik yajk ona te' todo jaye yusytsyibabøkøside ne ntøj y tunwøtsøkø tiyø tsyamba tekøsi.

Ojkjamø tsyiyapas ips mayu poya
mosay mone ko kuyay ame.

Malyi.

Nøt mjayjayu wat mtsamjayu ke jitsi musi nu'kø sabadukøsi makak mkotsøki te' m'ame tannkuy porke makyapatsi te'mø biyarmosa *Tabasco* makat ntunye øjn ntøni ka'e'aju y yøti nyømakyaju te' tsoyøkyu tyøjkomo, nkøjamøbyat ke 'yijtase wa mkøta sunyi te' msønajkuy y wa mbøjkisytsyoku te' ntsyiyajpabø tijanadiyø y tese yujsytsyikuy y sukpøjkuy.

Te nø myidubø semanat m'onøbya wa'de maku nkotsøjktame. Tedite nø mtsamjayubø kuwidatsøkø muwit mkøwejabyat jojtsypøjkuy, yujsytsyijayatsi te' mtødam.

Lurdes

- 4 Aktsowa te' køyi ijtyajubø kø'anwakøkyutyam y tsøjkisø te 'yaktsonkyuy mtø'is nyejindam uka tesedi mtsøjkedu.

Jujsyekam mtsøjkpa te' todo jayedam.

Tiyande mtsamtyobyabø mtsøjkpabø yujsytsyikuy mtøkodabø o mwithkotsøjkoda.

Tibø odende yajk yojspabø te' mjayjabyak te'
m'ijspajkpabø mtøj.

Jamø ke...

Te' ntøkodabø yujsytsyikuy jayubø tede todo jaye møtsyøkityomebø judømøde yajk yojstamba te' ode ntøkodadam o ijspøjktambabøkoda te' jayjatyambabøde. Te' dyatostam nyømakabø yøsedambø todo jaye'is tedamande: Kyupkuy y jyama, nyøyi ikodade nø ntsøjktabø te' todo jaye, te' yusytsyikuy, tide makabø ntsamje, te' m'onø tsyajkpak y jyibøbya nyøyi te' nø jyayubø'is.

Te' ntøkodabø yujsytsyikuy jaye yempe jutste yajk yojsyapabø: yojspa tese yusytsyikukyoda, tse'mokukyoda, mayakukyoda, wa'de ntsamjayu o nø'omu, wa'de nke'u, wa'de ntsamanwajku o ntsamjayu tide anjamba ntsokoyomo y tese tjanadiyø.

5 Tsøkø tumøk ntøkodabø yujsytsyikuy jaye ijtuse yø køyi.

Te' mtsøtsø Kandelariya'is nø kyøwejatyoju todo jaye te' 'yune Sofia te' møja mu'komo ijtubø, wa myusu juts ijtø y jujtsyek widuba. Nø nkyejayu wa mkotsoku wa mtsamjayu jutste wa tsyøjku te' 'yunekodabø todo jaye nkyusytsyibabøkøsi.

Kojsa yø køyibø kø' anwakøkyutyam.

Tiyø jamam maka mjayøyje te' yusytsyikukyodabø
todo jaye.

Tikodande te' yusytsyikukyodabø todo jaye.

---

ljsande nyøyikøsisibø te' jayubø yujstyikuy.

---

ljsande nø kyøwejubø te' jayubø yujstyikuy.

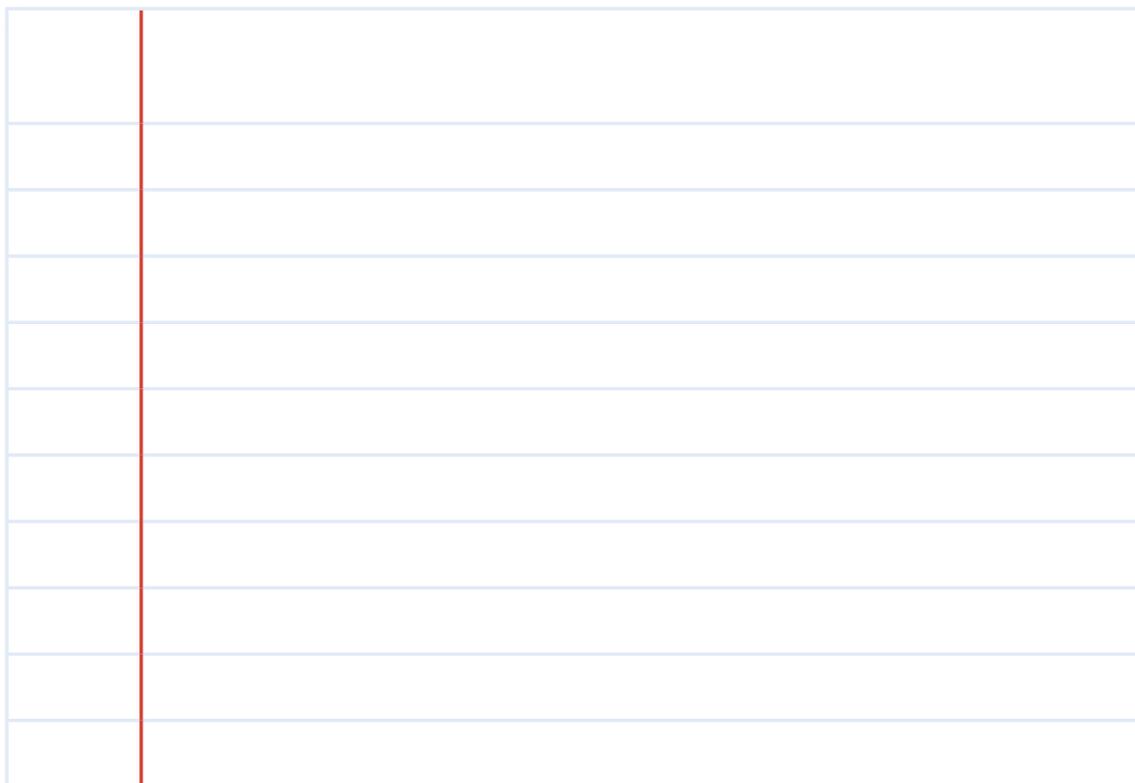

- 6 Te dyatostam nyømakabø mjatsyøyjayubø te' winabø yojskuyomo, tsøkø te' jayubø yusytsyikuy.

- 7 Nøjktunø y wøtsøkø judødam ji' wyø te' jayubø yusytsyikuy.
- Tanbo'udijksyø dyatostam.
  - Sunyijksyø jayøyu te' ode.
  - Mjayøyujksyø tide nø sutnubø mtsamja te' mtsøtsø.
  - Ijtpo'usyø te' nyømakabø dyatostam.

- 8 Te' anmayobyabøjin y te' mtøjindam tsøjktamø metsak te' jayubø yusytsyikuy tumøk mtøkoda y tumøk eyabøkoda.

- 9 Te mtsøjktabø jayubø yusytsyikuy kobiktamø tumøk, y køwejatyamø te'køsi ijtubø'is nyøyi.

Y mtsøjkpødaka te' jayubø yusytsyikuy,
tunwøtsøjktamø y u mjambøjatya nitumøk te' dyatos.

Wa'de ntumø tsøjkisjayaju jayedam

- 1 Ja'yøyja tukayøjk jutste ja'yøyajubø te' todo jaye'is kyene.

Koyojokyuyis tyodo

Jayubø yusytsyikuy ntøkoda

1. _____

1. _____

2. _____

2. _____

3. _____

3. _____

- 2 Jayø y nøtsabya te' mtødam te' køyi ijtyajubø kø'anwakøkyuy.

Judøm y jujtsyektamande yajk yojstamba yøse tumdumøbø todo jaye.

Tiyam tsyamba o jayøyu tumdumøbø'køsi.

Wa'de nojkipsøyu te' ode tsame

- 1 Yajk ona te' køyi ijtyajubø ujsytyambø jaye y Kosnidanø te' yøjkpøbik kønøyajubø.
  - Øjt mbelute nøyibø.
  - Mijtsi nkuwaniste myuki.
  - Jikø tsayika maka mini.
  - Øjtam nø nkipsyaju wat ntsøjkyaju søk.
  - Mijtsidam 'yode tsaptambabø'is eyadambøde m'ijtkutyam jinde te' tseltalis nyosedambø.
  - Jiktam makyaju temø wajaka.
  - Øjt juyut øjn kø'ajk.
  - Mijt mtsøjkpa mne yojskuy.
  - Jikis nyø'ijtu takas.
  - Øjtam tsøjkyajut øjn tøjktam.

Mujspasyø ke...

Te' konøyidam Øjt, Mijtsi, Jikø, Øjtam, Mijtsidam, Jiktam, kejyajpabø yø køyibø tsøjkiskuyomo tedamende mujspabø yajk ona tyumkøyidam.

Te' mbatambajkte ode jayedam te'is, mijtsi, øjtsidam tekømø ijtu tsyambamø ke te' pønīs nyede yojkuy nø tsyøjkubø.

Te' ode jayedam te', øjt, øjtsi, mijt yajk yojstambade te nye yojskuy tsyøjkpak te' pønīs. Ijstøke yøse: øjt nø ntsøjku øjn yojskuy.

- 2** Jamø jutste nø yajk yojsubø yø ode jayedam y køjibø yø køyibø todo jaye'omo ijtyajubø konøyidam: øjtsi, øjtsidam, jiktam.

Te' nkananntsøki etse

Te ode tsabyapabø kubimødambø'is nkyananntsøki etsedam, nyitsøjkpa nø kyujk makuk te' febreru poya, øjtsi y te' øjn ntødam o'yøjkøtyajpatsi te' nkananntsøki etse'omo.

Te' 'yijspabø'is yøsedambø peka tsøkidam te'iste myetspabø te' watnyajpabø y øjtsidam wijtyajpatsi wat nkedumyaju koyowa wat nkoyoyaju te' watnyajpabø y tesedike me'tsyajketpadit eyadambø pøndam wa 'yejtsyaju te' kan etse y tedam tiyenekede tsamepøndam tese tanyajubø'a ipsko majk ame y wøjstøjkis amedambø wa mujsu 'yejtsya te' kan etse, yø wa'ande 'yejtsjayaju te' nkomi kupkuyis kyowina y yø tumdum amebijkte tsyøjkyapabø te' wanjamokyubyik.

Tesede tsyøjkyapabø te' nkananntsøki te' kubimø ijtyajubø ode tsabyapabø'is.

Escrito por: Gonzalo Morales Cruz

3 Ja'yø majksykuyøjk jaye tsamanwajkuy judømø yajk yojspa mijtsi, jikø, øjtsidam, ntsamøbyamøt øjn wit.

a) _____

e) _____

i) _____

j) _____

4 Me'tsa y tu'nø mlibru'omo te' usyanbø jaye "tumø pøt 'yankumakøyubø yatsibø tsa'nis" y jabyøkø tukayøjk judømø kejyajpa te' konøyidam.

1. _____

_____

_____

2. _____

_____

_____

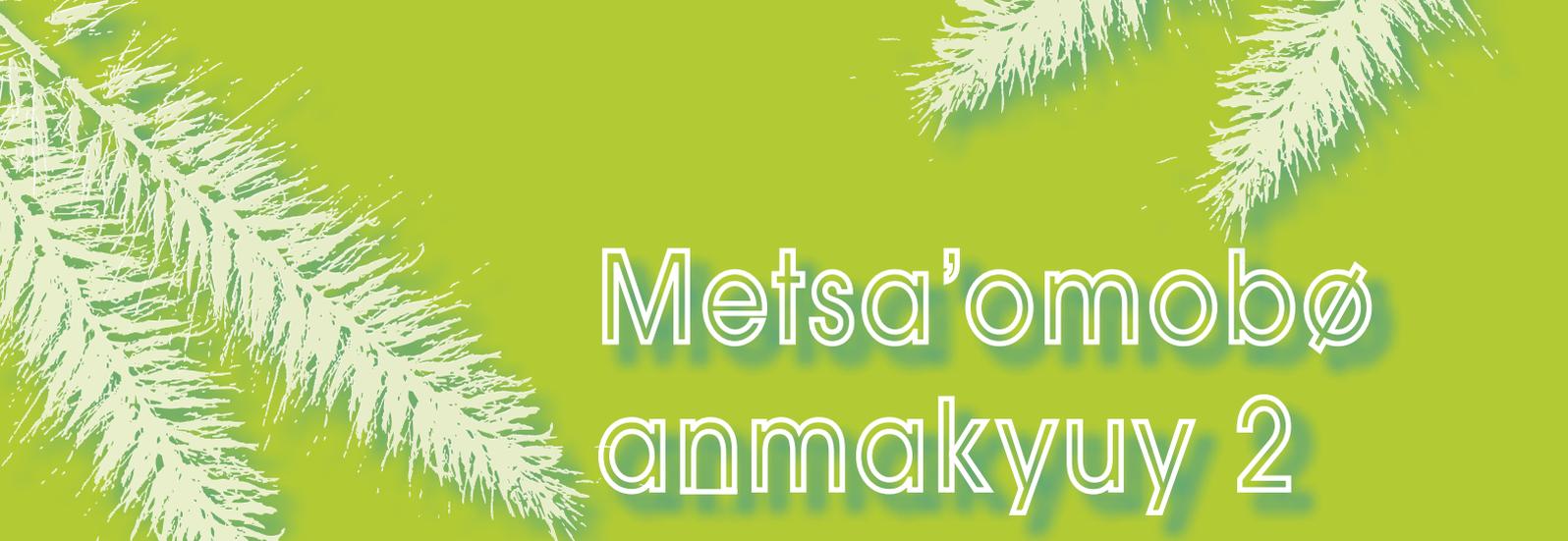
3. _____

_____

_____

_____

Metsa'omobø anmakyuy 2

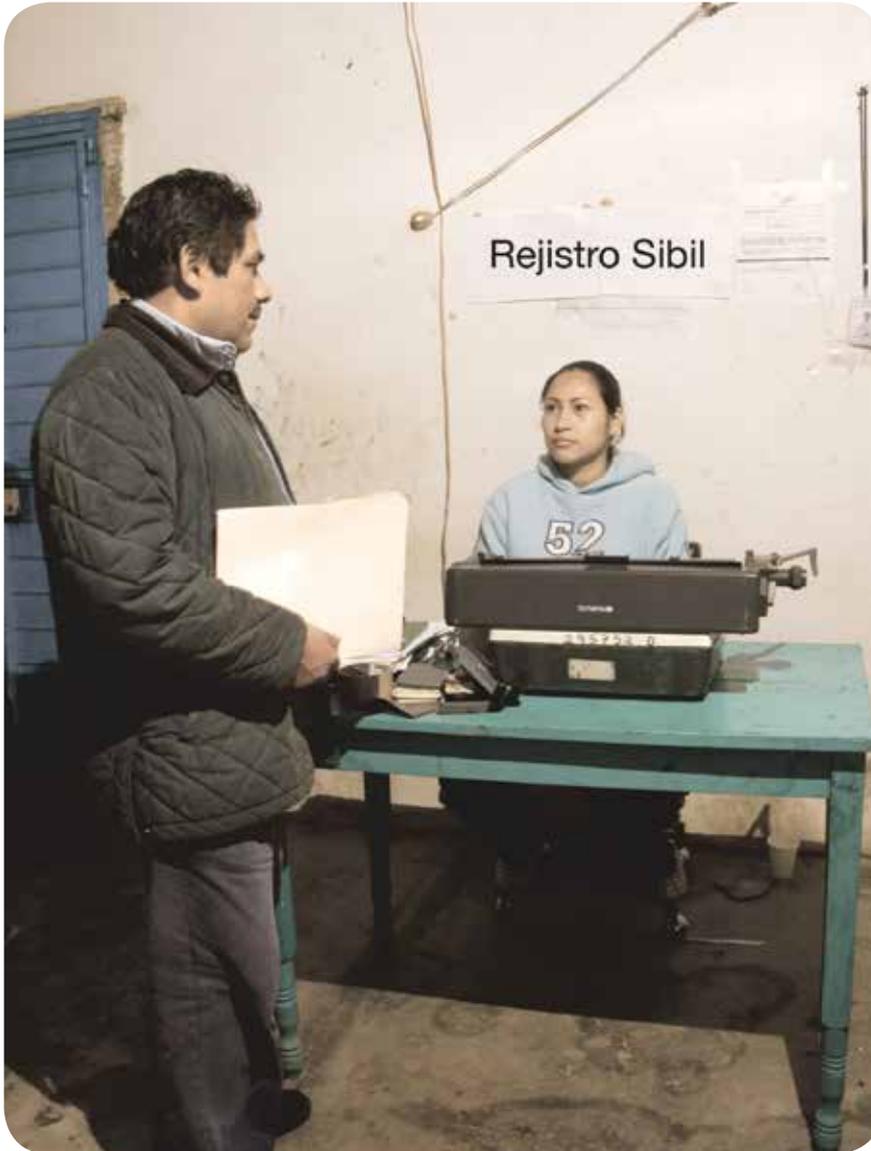

Tide maka mtsøki

- Maka m'ijspøki jutste tsyøjkyajubø y tide nyø'ij tubø te' todo jaye'is.
- Maka yajk one y maka m'ijspøki jutste jyayajubø tumdumøbø jaye te' ij tubø **pønakutyodo køsi**.
- Mtsøjkijspa pømik wa yajk onu te' ode jaye, y yajk yojsa te' **mayakuy** y te' **tsintsinnekyuy**.
- Maka mko'kipsi jutste jayøyubø te' todo jaye, nøde jayuk.
- Maka mtsøki tumø **judø wa'de ntsabu te' tujkpabø toya**.
- Maka m'ijspøki tide tsyamdyobyabø te' metsabø todo jaye'is te **nøyosubø'a**.
- Wa'de tsøjkisu te' todo jayedam nøyosyajibønde.
- Wa'de **n**kipsu tikodade yojspabø te' **kenekotsapkuy tsyambabø'is jutspøde**.

1 Koj̄sa te' tsøki.

2 Tsamø te mdøjindam y te 'yanmabyabø'is.

- Tikodamasyø te' pøt ijtubø te rejistro sibil.
- Mij̄t oyumasyø mwakisi tumdyibø mtodo. Judø.
- Mujspasyø judønde de nøbujtpabø te ne mpønaku tyodo. Tsamø judø.

- 3 Mawø te møjatodo pajse'omo y kōjsa te mpønaku tyodo y aktsowa te kō'anwakøkyuy.

Mijt mujspasyø tidambø jayem nyømida te' pønaku tyodo'is.

Jutsam ijtyaju te' jayedam pønaku tyodokøsi.

Tikodande yojspabø te' pønaku tyodo.

- 4 Yajk ona ponyi ponyi te' pønaku tyodo y aktsowa te' kō'anwakøkyuy ijtubø køyi.

Te' pønaku tyodo'is kyomi nyøyibøde.

Jutsande nyøyidambø te kyantsyu'is.

Tibø ame'omonde pønajubø y judibø kupkuyomobønde.

Jutsande nyøyidam te' pøt nødundam.

Jamø ke...

Te' pønajku tyodo, tede tumø todo jaye tsyaptanbabø'is wiyunsese te' ankimnkuyis wyinandøjki ke wiyunsede pønajubø pøt o yomø.

Tekøsi ijtu nyøyidam te' tumdum mpønisnye, nyanakøsibø nyøyøyankobajk y tyatakøsibø nyoyøyankobajk; kyupkuy, jyama y 'yora te' opønajuk, tyata'is nyøyidam, te' makabø'is nyødunsede pønajubø, te' ankimbabø ju'wesis jyibøyi.

Te' pønajku tyodo mujspade yajk yojstamø wa'de nkømetsta tijudibø ijstøke yøse wa'de ja'yøyaju te' u'nedam anmakyu yomo, tese eyadambø tijanadiyø syajpabø ankimbabø'is.

5 Køjsa te' tsøki ijspøkø te' tumdumø nyø'ijtubø pønajku tyodo'is y tumø tsøkø te' jibibik. Køjsa juts ijtubø te køyi.

Jibi te akimbabø pønisnye te yojspabø rejestro sibil.

Nyøydiam

ESTADOS UNIDOS MEXICANOS
REJISTRO SIBIL

BOLETA No: MA0655833 MAYOKYUY: 05/07/2005 JUJTSYKYOYOJPA: \$40.00

NYØYI TE ESTADO'ISNYE LIBRE Y SOBERANO Tsiyapas
TE KOWINA TE ESTATAL TE REJISTRO SIBIL'ISNYE, TSYABU KE IJTU TE LIBRU'OMO
foja No: 0057024 IJTU NYØYI TE TODO'OMO 00422 TE' MAYOKYUY: 08/07/1973
tukudujtay te julyu poya te 1973. TSYØJKUBØ TE C. OFISYALIS: 01 TE' REJISTRO
SIBIL: Nicolás Kunus Martines
IJTUBØDE TE TSYEBØ KUPKUYOMO: te nyøyibe' is kankuk te san nku' an kankuk.
IJTU TE NYØYIDAM:

AKTA DE NASIMIENTO
NØYI: Ku'ani Baskes Dominkes
JUTSYEK PØNAJU: kuyay agosto te majksykumøne ko yøjtis ko tukis ko majk tu' kay
ora penafuk 05:00 ora
KYOTSABYAJU: KETPABØ KAUBØ TIBØDE: JAYABØ YOMOBØ
KUPKUYIS NYØYI PØNAJUMØ tsyebø kupkuy nyøyibe' is kankuk, kyøjambabø te Okosinko tsiyapa' is.
IS KYOTSABU: TE TYATA TE NYANA MYETSYKØYIDAM EYABØ'IS
KYOTSABYAJU

NYØYI TE TYATA'ISNYEDAM
NØYI Ku'an Baskes Dominkes IJTKUNYAJIS Mejiko najs AME TANKUY 60 AME
NØYI Dyego Gomes martines IJTKUNYAJIS Mejiko najs AME TANKUY 23 AME

TE KYANTSYU'IS NYØYIDAM
KYANTSYU _____ IJTKUNYAJIS _____
Y'ABA _____ IJTKUNYAJIS _____
TYATAKANAN _____ IJTKUNYAJIS _____
NYANTSUYUWE _____ IJTKUNYAJIS _____

TESTIGUSTAM
NØYI Migu'el Gomes santis IJTKUNYAJIS Mejiko najs AME TANKUY 49 AME
NØYI Dyego Gomes martines IJTKUNYAJIS Mejiko najs AME TANKUY 23 AME
SERTIFIKADO TE PØNAJKUYISNYE _____ C.R.I.P. 070950185004220

EYABØ PØT JIN TYØBØ NYØDUNAPABØ'IS TE KYOTSABYAJUBØ
NØYI _____ UKA TYØDE'E _____ AME TANKUY _____ AME

TUJKU YØ TODO TE TSYMBASE TE ARTIKULO'IS 45 TE KØDIGO SIBIL IJTUBØ YØ
ESTADO'OMO, TE KOWATØJKMØ, TE KAPITAL TE ESTADO'ISNYE TE TSYIYAPAS
TE Mosay JAMA POYA Julyu TE mosamone ko mosay ame.
KYOWINA TE ARTSYIBØ'ISNYE TE REJISTRO SIBIL'ISNYE KYØTSOKU'BØ'IS
YØ' ESTADO'OMOBØ

C. KONSULELO DE LAS AMERICAS ESTRADA JIBI TE KYOWINA'ISNYE
C. LE'ONEL ESPONDA GARCÉS CASTELLANOS JIBI

Tyumø tsøjkisubø'is uka

Tsøki

Pømikte wa yajk onu

- 1 Yajk ona te' tsamanwajkuy kajkpo'uk tem onkuy, te nkyejabyase køyi.
  - Ja myawøtsi te syøne te' kekpyamø (Maya'uk).
  - Jene wø uka nømøt m'ijswøtsøkedu (Tsintsinneyuk).
  - Madøjk ja myawøtsi te' anmayonyømbamø (Maya'uk).
  - Midabø byernes kodøjkajpatsi (Tsintsinneyuk).
- 2 Tsøkø eyadambø tsamanwajkuy y anmayø metskukenek te' ijtuse køsi, tumø tsøjktamø te' mtøjindam y te' anmayobyabøjin.

- 3 Yajk ona pømik te' ijtubø todo jaye. Mujspasyø ke...
 Te pømikte wa yajk onu, wøbøde wa'de wøtsøjku ne
 kondyuk juts wa'de yajk onu tesse, de nøjkyøbyade tide
 tsyamdyobyabø te' todo onnuyis.
 Uka de tsøkispa te' tsame jutste nye ritmo y tide
 tsyamdyobyabø te' pyeka tsame'is, nkøjipade tide
 tsyamdyobyabø te' yajk onu babø y tesse tsøjktanjabya te'
 kipstøjkuy tsøkø ijtubø yøbya tide tsyamdyobyabø te'
 tumdumøbø'is nøde yajk onuk.
 Wøjøbø jaye

⁹ Esther Jacob y Antonio Ramírez Granados. "Copla popular", en *Costal de versos y cuentos*, Consejo Nacional de Fomento Educativo, México, 1984, p. 79.

- 4 Kojsa y yajk ona te' mlibru'omo ijtubø te' todo jaye nyøyibø'is "Metsadambø nødun y te' oso", yajk ona pømik wa mujsu mtunø te' eyabø anmakyuyomo.

Wa m'anmayu te' jaye onnkuy, yajk ona te' køyi ijtyajubø jaye:

- Yajk ona te' todo jaye umanømø y ijspøkø tide tsyamdyobyabø.
- Kuwidatsøjkja te' ode'is 'yonkutyam.
- Ijspøkø tide tsyamdyobyabø te' jaye tsamanwajkuyis nimekede wøbø te'is kyotsokpa wa juts mpatjayu tsyame te' todo jaye'isnye nøm yajk onuk.

- 1 Sunyik ko'sa te' tsøkidam y yajk ona te' tsaptsamnekyuy.

Mujsumasyø tide tujkubø te' kunyømø tsunubø y kubimø nu'kubø tunomo.

Ji'ne, y tiyande tujkubø

Nø nyøbyaju ke te' kunyømø tsunubø tunomo y nu'kubø kubimø tujku'un møjanbø toya, pajkintyujku'un najsanketsakøsi tumø tønkuy majksykubyø'is tseyendøjk tsujsyibøbijk kønøyubø ijtu te' myayokyuy WXZ09350 yø tsiyapas najsomobø, te' omo'unna'ajk ijtu tumø pøt yenbo'ubø, nekibø, møjabø'is wyidøn y yøjkpø'is wyajy; te' omo'unna'ajk ijtkedu tumø yomo pajkwijksu'un y nyømakyaju'un te' tome tsøbyabø tsoyøkyu tyøjkomo. Te' pøt nø'undena'ajk nyodubø.

2 Tsamø y aktsowa te' kø'anwakøkyuy køyi ijtyajubø.
Tikodande nø wyeweneyajubø te' metsa nka'edam.

---

lj sande nø tsyabubø te' tujkubø toya.

Yajk ondø'umasyø o ntsyamisjayajumasyø yøse
tujkpabø tijanadibø toya. Tibø toyam tujkuk.

Tibø todo jayemajsyø mnø'ijtu mkene'omo.

- 3** Sunyik yajk ona te' todo jaye y wøtsøkø sunyi wa tsyøyu y wa mjayøjyayu te' mayokyuy tese tyøkø mø tyøkø mø wa tsyøyu, mnitsøjkpa tumø asta nu'kpasyenomo tujtay. Jayøyja te' mayokyuy te' jibøyikøsi, ijstøke yø ijtuse køyi.

_____ Te' ntsyonnkoya nimeke na'tsu myanukam nø tsyabubø te' tsujonis y yøti'un nyøjkpsøyu juts wa jana nyujku te' tsujonis.	<u>1</u> Ijtu'unna'ajk tumnaka tumø ntsyonnkoya nimekena'ajk na'tspabø y jinunna'ajk pyudi te' nyose'omo.
_____ Te' tsujonis sunyi sunyi nkyusytsyi'u te' ntsyonnkoya y nyøjyayu'un ke nimeke'unna'ajk nø 'yojsjayu wa kyøsanpajku yabø ntsyonnkoya.	_____ Tumø jama te' ntsyonnkoya, nimeke'unna'ajk nø 'yojsu, pujtu'un y maku'un te' tsa'momo y pyadu'un tumø tsujon nimeke nø kyosubø'is tsambøyajubø wyidønbijk.
_____. Te' tsujon kajtkatnyeyu'un midu'un kyipsokyuyomo te' nimeke omyajpabø jo'ntsyidam y ja kyipsø'un nimeke, sidikabo'u wa maku nyuki.	_____ Tese, te' ntsyonnkoya ø'mte nu'un tsajpomo y, 'yijsu'un te' matsadam y nyøjyayu'un te' tsujon te' tsajpomo nø syidiwij tyaju kuyay pobodambø jo'ntsyi tsambøyajubø.

Jamø ke...

Te' **ntsambabøde** tijudibø tujkpak te' ande toyabatnøtnømbajk wiyun̄sese o wa myidu n̄kipsokyuyomo tijudibø tsyøjkyajpak te' ijudidambø'is emø ijtyajubø, te' tsamiskuy yajk yojstambabøde te' ntsamistambajkte tijudibø toya tujkpak, o tijudibøde ntsøjktambajk, mabasyøtyambajkte o ntsaptambajkte tsame komeke. Wa'de ntsamisu tujkubø tiyø, o tumøk tsame komeke ntsamjabyabøde judøde tujkubø, y tiyø orasyen̄omode tujkpabø y ntsamøyjabyade idamde tese tujkyajubø. Te' tsame o te' tsamiskuy tede te' tyumøtsøjkyajpabø tijudibø tsyøjkyajpak te' toyabatkuyomo ijudidambø'is.

Te' nyømakabø wa ja'yøjyayu yø tsamiskuyomo tedamde:

- **Te' tsyamispabø'is:** tede tumø pøt o yomo tsyambabø'is tiyø toyade tujkubø o tide oyubø tuki wina'a.
- **Te' kejayapabø'is nyøyidam tsamiskuyomo:** Tedamande pøndam o yomodam tese tujkyapabø te' tsyamispabø 'yijsubø'is.
- **Jutste tese tujkyajubø:** Tujkpak tijudibø tede tsyamisyajpabø.

- 4 Tsa'misø tumøk tujkubø tijudibø Toya te' mkupkuyomo wa mtsøjku yø køyi n̄kyejabyase yø kø'an̄wakøkyuyis.

Tikodande yø tsamiskuy.

Idamam maka mjayøyi yø mtsamiskuyomo.

- 5 Ja'yø tumøk tsømiskuy jutste tujukubø, wa mkoskubøjku te' mtsøj kubø køsi kø'anwakøkyuy.

- 6 Tunwøtsøkø y wøtsøkø judødam ji' wyø te' mtodo jaye.

- Idamde mjayøyubø, judøde tese tujukubø, tiyam mtsamøyu.
- Nøjkyøbyasyøde te' todo jaye.
- Sunyijksyø mjayøyu te' mtsøj kubø jaye.

Wa'de ntumø tsøjkisyaju jayedam

Me'tstamide yø anmakyuyomo te' pønajkuyis tyodo jaye y te' tujkpabø toya'is tsyamiskuy.

- 1 Ja'yø metsak jutste ja'yøyajubø te' tumtumøbø todo jayedam.

Pønajkuyis tyodo

Tsamiskuy tijudibø tujkpak

1. _____

1. _____

2. _____

2. _____

3. _____

3. _____

- 2 Ja'yø y tsamø.

Tyikøsim eyadi ketnyajpa.

Judøm y jujtsyekande yajk yojsyajpa yøsedambø todo jayedam.

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

1 Yajk ona te' køyibø todo jaye.

Te' tsabas jøyø

Ja'ido yøki te' kippabø pøt, te' nimeke syutpabø tyø møjabø tsokoy nyø'ij tubø'is y toyadoyabø mayakuyis tyøjpa tumø pobobø jøyø te' sedabø tønkujtsyøkøsi.

Jyutsu wyit. Te' kyø'omo tsunba te' tøjptøjnebyabø nyøbin y tese myanba pobya nø nyukubø kayu. Serake te' nimeke syutpabø pønde nø nyu'kubø ;Jinde tye! Tede'e te' nø nyukubø makabø'is tsyspmayaje te' nø myaya'ubø tsyokoy. Te' yomo mujkswityajpa te' sedabø tønkujtsyøkøsi y tese tsyuntsak tsakøbya te' sønbabø wyidønnø; jødanwajkpa y yajk mujabya te' syunyi'ajkuy. Te' nø nyøbinbuj tubø jøyø'isnye.

Te' tøjptsøyumø pobobø jøyø køkajkpa. Te' kyipsokyuyomo nyø'ijtpa ke te'is tsyenna'omo nø myaku, tøjkøbya te' kippkuyomo ;Jinde musi uka te' nyøbin yajk tsabasajabya te'yu'is!.¹⁰

Mujspasyø ke...

Yø ode jayedam winadide jayøbyabø makakte tsame jutstambøde te' pøndam, tijanadiyø o kobøndam. Ijstøke yøse: te' **tsabaspø** tøj.

¹⁰ Luis Fernández G. *La rosa roja*, México, Don Vasco, 1985, p. 54.

- 2 Jibandumø judødam kyojamba te tumdumøbø usyandambø ja'yøyidam. Ijstøke yøjse.

Øjn ntsøni nimekede.	Jomebøde y redondobøde.
Te' kayudam nimekede.	Kisykababøde y nodibøde.
Ønj nana nø.	Myaya'u porke ka'ubøde te' kyasyi.
Te' tsu'ajkuy.	Wøbø te' eyadambøjin.
Te' ntsabyapabø'isøt ode.	Yobopnømbabøde.
Øjn ntuwi jenede.	'yenyajubøde, nekidambøde y tsusyudambøde.
Te' øjn nana'is myesya.	Poyajpabø, kipsøkyøyajubø y møjadambøde.

4 Yajk ona te' mlibru'omo ij tubø jaye nømbabø
 "Tikodande te' pa'utuwi nimekede manyabø" y
 tsøjktanø te' jayedam juts yajk onu.

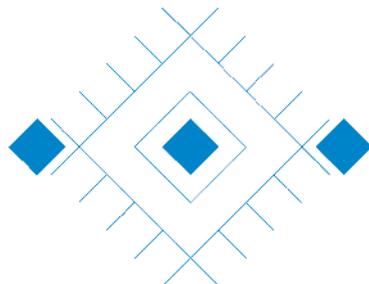
a) Te' kobøn, nøjatyambabøde pa'utuwi, *nimekede*

_____.

e) *Nimekede* _____ Te' pa'utuwi, nøbyapa ke te
 _____ nimeke ij tubø kyøspa'ajkø'undena'ajk
 pøn is tsyokoy.

i) Yøse jøn jønø'undena'ajk tese tujkpabø,
 tekoda'unde te' pau'utuwi nimeke _____.

j) Tede te' _____ nimeke manyabø
 porke kyøspabø undena'ajk te' pøn istam tsyokoy.

Tukayomobø anmakyuy 3

Tide maka mtsøki

- Maka mtsøki wa winadi mnitsøjksyotsu pømik wa yajk onu.
- Maka m'ijspøki te' ijtyajumø te' tsamedam te' **tsyambabø'is jutste wa yajk yojsu te' remedyu.**
- Maka yajk one pømik te' todo jaye y yajk yojsa te' **tsa'ajkutsyikuy, jumkabøbakte y tsamjayuk.**
- Maka mko'kipsi jutste jayøyubø te' todo jaye nø'de jayuk te' **tumkuyis tyodo jaye.**
- Maka m'ijspøki jutspøde te' todo jaye.
- Maka m'ijspøki tide yajk yojspabø te' metsabø todo jaye'is te nyøyosubø'a.
- Wa'de tsøjkisu te' todo jayedam nøyosyajubønde.
- Wa'de nkipsu tikodade yojspabø te' **kenekotsapkuy yajk ijspabø'is.**

1 Kojisa te' tsøkidam y yajk ona te' todo jayedam.

Yayinomom
myaku te
indeksyonkoda.

Midumøjtsi
nani.

Judiksyø makat yajk one.
Jijole, jít musi ma ntsí'ø te
'matsi porke yø remedyu'is
nyø'ijtu *penicilina* y te 'matsi
tsyøkjabyabøde toya.

Ja mpyadøbøte te mya'øypamø
remedyu te' pøt mpelumø, makutsi te'
yomo *Elena*' is nye tyøjkmø jinømat
mpadu y najayutsi wa'ønde yajk onjayu
te' jaye nyømidabø te kyajakøsi porke
yøtidi'ønde de nijambabø.

2 Tsamø.

- Mijt mujspasyø tibø tsamende nyømidubø te indeksiyonis kyaja'is.
- Tikodande yojspabø te' jaye kejspabø remedyu'is kyajakøsi.
- Mijt yajk onbasyø te' jaye nyømidabø o kejspabø te' remedyukøsi.
- Jø'ø, tikoda.
- Ji'ne, tikoda.
- Jutspønde te' 'yode.

3 Yajk ona te' todo sone pajksubø te' tsyambabø'is jutste wa ntonu te' remedyu *Andantol*.

4 Jayøya te' nye nyøyidam tumdumøbø jaye ij tubø, kojsa juts ijtu tumø te køyi.

Tsyambamø jujtsye gramodam nyø'ijtu te tumdumøbø kene.	Tsyamba mø jutste wa nto <u>n</u> u.	Jutste wa yajk yojsu.	Tiyam eyadi tsyamba.	Jutste wa yajk yojsu te unekoda.
---	--	-----------------------------	----------------------------	---

Jutste wa yajk yojsu

Witdi. Sunyik ankamja te tyapa y u mkojtu nimeke pijnømbamø koda te ij tumø 30°C y tø'tsmø. Uka tsyøjkjabya tijudibø toya yajk mawø te' tsoyøyobyabø pøtmø. U mtsajku tome te ijtyajumø te unedam.

Hipersensibilidad nyø'ij tubø te' tumdumøbø'is tsyambamø jujtsye *gramodam* nyø'ijtu te tumdumøbø kene'is.

Um yajk yojsa te' unekoda ja tyanyabø'isti tujtay ame. Y tese u yajk yojstankedu te' yomokøsi makabø'isnye idi 'yune o yajk tsutspabø'is.

Tumdumøbbø'is nyø'ijtu mosis *gramo: clorhidrato de Isotipendilo 0.75 g. Excipiente cbp 100 g.*

Uka kyøspa tijudibø pøtpønis, u pyokpa jama'is, pujtpa pyutsi y tsikspa, u nyutspa juktøjkis o jama'is, nimekede wøbbø yø remedyu.

5 Yajk onwøtsøkø te tsyambabø'is jutste wa'de ntonu te remedyu y te polabø ru'eda'omo koda **F** uka jinde wiyunse, **V** uka wiyunsede.

1. Te remedyu mujspabøde de nkoda ja'idømø tem ya'e.
2. Wit_køside de kojtpabø te remedyu.
3. Uka tsyøkjabya toya kømetsa tem atsi.
4. Te remedyu'is nyøyibøde aspirina.
5. Umtsajku tome te ijtyajumø te unedam.
6. Umtsiyaju te tujtay amedambø unedam.

Jamø ke...

Te' tsyambabø'is jutste wa yajk yojsu te remedyu.

Yojspabøde jutste wa yajk yojsu, tikoda yojspa, jutste wa pøjku, tese jinde natse natse yajk yojsu, ijs tsyøjku, tibø mayokyuy nyø'ijtu y jujtsye *gramo nyømida* te' remedyu'is. Wenebø'is nyømida tsøkidam wa'de nøjkyøyu sunyi.

Te' tsyambabø'is jutste wa yajk yøjsu te' remedyu te mpatpabøde remedyukøsi, o jubyakte *televisión*, te' pama mejtøjk (*plancha*) y eyadambø tijanadiyø.

Pømikte wa yajk onu

- 1 Yajk ona y tsøjk'anmayø te' tsamanwajkuy juts nkyejabya.
  - Jenede wyøbø pøt (Tsa'ajkutsyi'kuy).
  - Pujtukøjtsi te' anmakyuyomo (*graduación*), mpøjkisytsyokut sone todo jaye (*libros*) (Jumkabo'uk).
  - Nømasyø 'yojsta (Tsa'ajkutsyi'kuy).
  - ¡Nku'an, jomi mida te m'une (Tsamjayuk)!
- 2 Me'tsa eyadambø tsamanwajkuy y yajk onkedadi te' køsi yajk onuse.

Mujspasyø ke...

Tumdumøbø pøt yajk onbabø'is te' todo jaye myetsjabya 'yijtkuy juts wa yajk onu te' jaye; wøbøde wa mnømanjayu nye *ritmo*, wa'de wøtsøjku ne onkuy y uka pømi o ponyide yajk onba, juts kyeba te' jaye'is.

- 3 Yajk ona pømik te' todo jaye.

Te' jama

Tumnaka ijtu na'ak tumø jama 'yijspa'un na'ak kyene'omo ke yayi nasomo'unna'ak ij tubø.

Y ke wij tubømun dena'ak yayisyenomo y niduyubømunna'ak; y jene'unna'ajk nø 'yyoktøjtsu.

Tese myetsu'un tumø tsima.

Pyadu y te'omo tyonu te' nø'. Ku'ando'un tyøn anjeju te' nø' tuyumunde.

Tese tese'un te najsakobajk tu'yu.

Tumø jama jya'bøyaju'un tumø pospora, kyotjaju'un te' jama y tese'un sønwøtsøjku te' jama najsakobajkøsi.¹¹

4 Tsamjaya te' nø nkyømanøyajubø mtø'ijstam.

- Tiyande tsyamdyobyabø te' todo jaye'is.
- Tiyande tsyøjkubø te' jama'is.
- Tsamø mne'odebijk tiyø mnøjktyøyu te' tsame komejkuy jaye'omo.
- Jutspø odebikam yajk onu te' jaye. Tikodande.

5 Kojasa y yajk ona te' mlibu'omo ijtubø te' todo jaye nyøyibø'is "Juktøjk nitsøjkuy" y yajk ona pømik wa mujsu mtunø te eyabø anmakyuyomo.

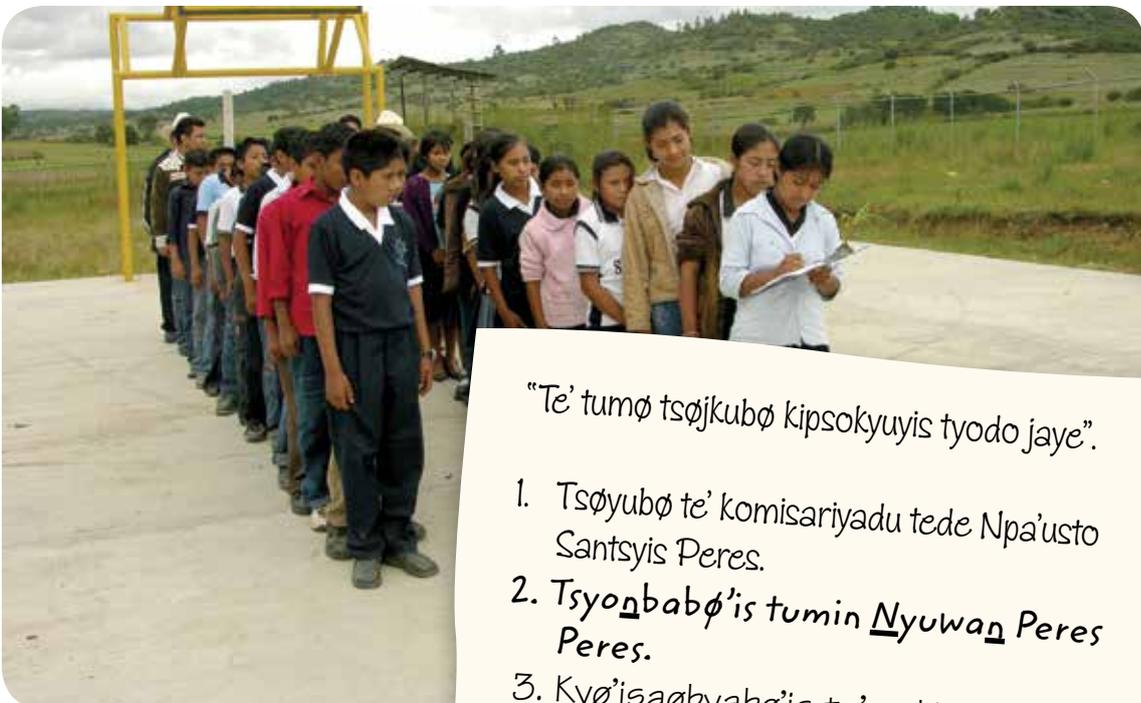
Wa m'anmayu te' jaye onnkuy, yajk ona te' køyi ijtyajubø jaye:

- Yajk ona te' todo jaye umanømø y ijspøkø tide tsyamdyobyabø.
- Ku'idatsøjkja te' ode'is 'yonkutyam.
- Ijspøkø tide witpø tsyamdyobyabø y tide myetsa'omobø tsyamdyokyepabø te' todo jaye'is y anmayø sone kenek juts wa yajk onu te' jaye.

¹¹ Esther Jacob y Antonio Ramírez Granados. "El sol", en *Cuántos, cuentos cuentan...*, México, Consejo Nacional de Fomento Educativo, 1998, p. 125.

1 Kojsa te' tsøkidam.

"Te' tumø tsøjkubø kipsokyuyis tyodo jaye".

1. Tsøyubø te' komisariyadu tede Npa'usto Santsyis Peres.
2. Tsyonbabø'is tumin Nyuwan Peres Peres.
3. Kyø'isaøbyabø'is te' ankimyajpabø o te' kyupkuy tede Jo'tsye Hernández Lopes.

- 2 Tsaptamø te' anmayobyabøjin y te' mtøjindam jøsika oktsowa te' kø'anwakøkyuy.

Judønde tumyajibø te' pøndam y yomodam.

Tibø todo jayekøsinde nø jyibøyajubø nyøyidam te' pønistam.

Judønde mpatamba yøsebø todo jaye.

Mjibøyistø'ømasyø yøsebø todokøsi Mnøyi.

- 3 Yajk ona te' jayøyi ijtubø te' sone pajksubø todokøsi "Te' tumnkuyis tyodo jaye. Tumnkuy tsyabyapamø tide makabø tsyøjkye", y kōjsa tiyø tsyamba.

- 4 Tsamø te' køyidambø kø'anwakøkyuy.

Jujtsyewe'nem kejpa ke jayøyu te' todo jaye.

Jutsande nyøyibø te' tyukayomo ja'yøyubø.

Tiyande tsyambabø te' winanbatkuyomo ja'yøyubø'is.

- 5 Yajk onjaya nyøyidam te' ijtyajubø majksyku ankinbø jibi'omo y ja'yø te' jibikøsidam kejaypabø todo jaye'omo judødam kyojamba tumdumøbø. Kojstøke yøse.

Nøyi jibøyi

Tumø tsøjkubø
kipsokyuy

Tumnkuyis
tsyøjkanwajkuy

Jaye'is
wyinanpatkuy

Jutste makabø tsyøjkye
te' jama'omo.

Tumnkuyis tyodo jaye
Te' anmayajpabø une'is tyata'istam
Tyumnkutyam anmakutyøjk "Le'ona
bikaryu"

Te' tumøtsøjkubø kipsokyuyis tyodo jaye te' anmayajpabø une'is tyata'istam tyumnkutyam tsyøjkyajubø te' kinderomo Le'ona bikaryu yø nedam nkupkuyomobø, majkay juliyu mosay mone ko kuyay ame.

Napsu'ajkuy majkay ora, majkay juliyu mosay mone ko kuyay ame tumyaju te' Le'ona bikaryu anmakyutyøjkomo, te' tu'kay amem nø 'yanmayajubø une'is tyatadam, wyinduñapabø'is yø anmakyutyøjk y 'yanmayajpabø'is te' unedam, wa'ande tsyøjkyaaju te' tumnkuy y wa tsyamjayadøju ijtuse køyi.

- Yajk køtjayajpa nyøyi te' anmayajpabø une'is tyata'isnyedam.
- Tsyamjayadøjpa juts ijtyapa te' unedam y jujtsye nyøbutyaju te' kyalifikasiyonkøsi.
- Tsyabyapabø tiyø maka tsyøjkye te' une'is tyata'istam.

- Tsyabyapande tijanadiyø.
- Tyumø tsøjkyapa kipsokyuy y pyøkistsyokyaipa yojskuy.

Jyayøyajpa te' nukyapabø'is nyøyidam. Te' kyo'ankimbabø'is te' anmakyutyøjk Flor Lopes Peresis sunyi pyøjkistsyokyaipu ijtyajuse te' une'is tyatadam; nukyaju'ajkø te' tumnkuyomo y tsyamjayadøju ke wøbøde wa nyukyaju te' tumnkuyomo wyejayadøjpak, wa myusyaju juts nø myakyaju te' 'yunedam y jujtsye nyøbujtyajpa te' tsyøjkjayadøjpak *examen* 'yunedam.

Tesedike te' yomo anmayobyabø slyojtsya Martines ernandes, tsyamjayaju tumdumøbø une'is tyatadam juts ijtyajpa y uka nø myusoyaju te' 'yunedam, tsyamjayadøju ke ijtyaju'un unedam tsayikam nu'kyapabø y eyadambø'is jinun tsyajkye te' nkyoskuy tsyajkyadøjpabø wa tyøjkomo tsyøjkyaju.

Tyumø tsøjkyajubø kipsokyuy

Te' une's tyata'istam pyøjkistsyokyaipu wa nyikenøyajpu y wa nyøjktunøyjajaju te' 'yune'is tyodo jayedam wa tumdum jamase tsyajkyaju te' nkyoskutyam wa mujsu jyipjaya te' anmayobyabø yomo'is. Yø te'ande tsyambabø ke ji 'yoye ajkø te' unedam y tese tsyabyaju te' une nukpabø kødukam mojsay *minuto* te' 'yorakøsi tøjkyønyømbabø jinande yajk tøjkyøybø te' anmakyutyøjkomo. Y ja'idøm tiyø majs tsyabyapa, nyitsøjkyapa wa tsyøjkyaju te' tumnkuyis tyodo jaye, jyibøyajpa nyøyidam 'yityajuse y kyøjtpa myatsøyi te' kyo'ankimbabø'is te' anmakyutyøjk.

Flor lopes peres
anmayobyabø yomo
slyotsya martines peres

Jamø ke...

Te' tumnkuyis tyodo jaye tede tsyøjkyapabø wa jyatsyøyaju tekøsi tidam tsyabyajpa ijtpak te' tumnkuy tese wa jyamnkusytsyøyaju mumu tidam tsyabyapabø.

Te' mujspabø jyatsyøya te' tumnkuyis tyodo jayekøsi tedamande:

- Te' witpø jaye tsunkuy tsyambamø judøde tsyøjkyajubø, jyama y tiyø orade tsyøjkyajubø te' tumnkuy.
- Kyømanøyajpabø'is.
- Jutste makabø tsyøjkye te' jama'omo.
- Tu'mnkuyis tsyøjkanwajkuy.
- Tyumø tsøjkyajpa te' kipsokyuy y tidam maka tsyøjkye.
- Te' nyøyi jibøyidam te' kyømanøyajpabø'is.
- Te' ankimyajpabø'is nyø'ijtyapabø myatsøyidam.

Te' jayøyumø tyumø tsøjkyajubø kipsokyuy y tidam maka tsyøjkye teyidide jyayøyajketpabø te' yojskuy makabø tsyøjkye pyøjki^stsyokyajubø te' tumdumbønⁱs oyubø'is kyømanøyi te' tumnkuy.

Te' nøyi jibøyi'is y te' ma'tsøyi'istam te'is pyømi tsiyapabøde te' tumnkuyis tyodo jaye.

Yø todo jaye sekretaryu'iste tsyøjkpabø y yø sekretaryu te' kyømanøyajpabø'is te' tsaptsamnekyuy te'istamde tsyabyapabø ke te'is wa tsyøjku.

6 Tsaptamø te' mtøjjindam te' tumnkuy jø'nøma tsyøjkyajubø te' mkupkuyomodam y ja'yøtyamø.

Koskubøkø ijfuse køyi y kø'anwa'kø wa mujsu mtsøkø o mjayø te' tumnkuyis tyodo.

Te' tsa'ma kupkuyis nyøyi.

Te' jyama'is myayokyuy y te' 'yora.

Tiyø kipsokyuyam tsyøjkyaju.

Iyø o idamam nu'kyaju.

Jutsande nyøyidambø te' ko'ankimø'istam.

Judønde tsyøjkyajubø te' tumnkuy.

- 8 Tunwøtsøkø y jawyøtsøkø judødam ja tyanø o ijtanøyu.

Tunwøtsøkø ke:

- Te' tumnkuyomo tsyøjkyajubø todo jayekøsi ijtu te' tsa'ma kupkuyis nyøyi, jyama'is myayokyuy y 'yora.
- Uka sunyi ja'yøyu.
- Uka nøjkyøbyade te' mjayøyuse.
- Uka mjayøbyo'u te' mjatsyøyubø te' wi'na nø mkipsusena'ajk.

- 9 Wøtsøkø judødam ja jatyanø y tsiya mtødam te' mtsøjkubø tumnkuyis tyodo jaye.

Wa'de ntumø tsøjkisjayaju jayedam

- 1 Ja'yøyja tukayøjk te' wøtsøjkubøm todo jaye'is kyene.

Tsyambabø'is jutste
wa yajk yojsu

Tumnkuyomo
tsyøjkyajpabø todo
remedyu

1. _____

1. _____

2. _____

2. _____

3. _____

3. _____

- 2 Ja'yø y tsamø.

Judøm y jujtsyektamande yajk yojstamba yøse tumdumøbø todo jaye.

_____

_____

Tikodande ja'byabø.

Wa'de nøjkipsøyu te' ode tsame

- 1 Yajk ona te' todo jaye y køjipyä te' ode jayedam yø, yødam, tedam, jiktam.

Te' kabyannømø ijtyajubø pøndam 'yijtyajusede tsa'momo yojsyapabø nyijpyäpa mojk, søjkk, kajwel y tese mumu tiyø, tesede ijtyapabø te' pøndam y yomodam y tesede pyøjkyapabø yøsedambø kutkutyam, te' febreru poya'omo nimekede pijnømbabø y te' pønistam jiksekte pyokyajpabø te' nkyosedam, pyokyajukam teyi nyitsøjkyapande te' mojk nijpkuy y søjk nijpkuy te' marsu poya'omo y abrilomo yø metsa poya jiksekte wøbø wa nyijpyaju te' mojk y søjk, yø nibidam yøbikande pyønøyajpabø 'yunedam, te' ji' tsyøjkyebø'is yøsebø nibidam tese tsøyajpa y tyenekede wa jyuyaju emø te' tijanadiyø.

Gonzalo Morales Cruz

Mujspasyø ke...

Te' ode jaye **yø** yajk yojsambade uka tomede nø ijstajk te' tijanadiyø, kobøndam, pøndam y yomodam.

Te' ode jayedam **yødam** yajk ijstambade nø ntsa'møtyajk tese pøndam, tijudibø wøwø ij tubø y tomedambø.

Te' ode jaye **te'** yajk yojsambade nøde nkipsøtyak tijudibø yayi tyome ijstøke yøse, te' anøkyø tsa'momobøde.

Te' ode jaye **tedam** yajk yojsambade ja nimeke yayi 'yijtyak te' tijanadiyø, kobøndam o pøndam.

Te' ode jaye **jikø** ntsaptambajkte te' tijanadiyø ya'yi ijtyajuk ijstøke yøjse jikø kayu tsabaspøde.

Te' ode jaye **jiktam** yempe tikodade yojspabø y yojsketpadi wa'de nkø' anwakøyu uka wiyunsede o jinde'e.

Yø' tumø'ajpabøde te' pønis nyøyijn, tijanadiyøjn o kobønjn.

2 Tsøjktanø te' jayedam. Ijstøke yøse.

Yøda

Jikø

Te'

a) _____ mesya nimekede møjabø.

e) _____ øjn ntsønidadme.

i) _____ tsa'ma kupkuyomo mya'øyajpa wakas.

Wa tsyøjkisyaju uka mujsoyajpa

1 Tsøjktanø te' køyibø koyotyøjk todo.

Jome najsomo, tsyiyapas ipsko tumø
disiyembre mojsay mone ko kuyay ame

2 Tsamøya metsak kyene jutste ja'yøyubø te' koyojotyøjk todo.

1. _____

2. _____

3 Tsøkø metsak konyøbø tsamanwajkuy yajjk yospapamø wa 'yonu nø mnø'omubøse o nø mkø'anwakøyuse.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

4 Tikodande yajk yojstamba te' jayubø yujsytsyikuy.

_____

_____

_____

5 Tsøjktanø te' konyøbø tsamanwajkuy te' ode jayebiktam: te', mijtsi, øjtsi, jiktam.

_____ nø jyayu.

_____ nøtsi yojsu.

_____ nø 'yojsu.

_____ ka'ebøtsiyø.

_____ nekibøde.

_____ myaka te' anmanyømbamø.

_____ maka møjtsøye te' møjtsønyømbamø.

6 Tsamø tukayøk dyatos nyømakabø te' pønajku tyodo'is.

1. _____

2. _____

3. _____

7 Ja'yø tiyande mijtsymø te' tujkpak tijudibø Toya o wøbø tiyø wa ntsamisu.

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

8 Tsøjktanø te' konyobø jaye te' køyi keyjajpabø ode jayebiktam. Ijstøke yøse.

**Tsanñkabøde, tsabaspø,
manyabøde, kipsokyuyøyubøde**

Te' tøjk _____

Te' pa'utuwi _____

Te' symalyi _____

Te' jo'sye _____

12 Tsamø tukayøjk datos nyømakabø te' tumnkuyis tyodo jaye'is.

1. _____

2. _____

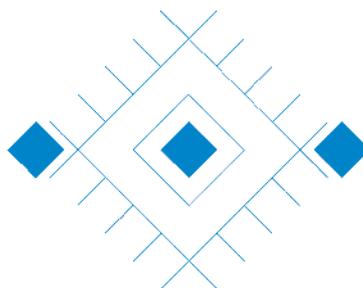
3. _____

13 Jayø tukayøjk konyøbbø tsamanwajkuy nyø'ijtubø'is te' ode jayedam yø y jikø.

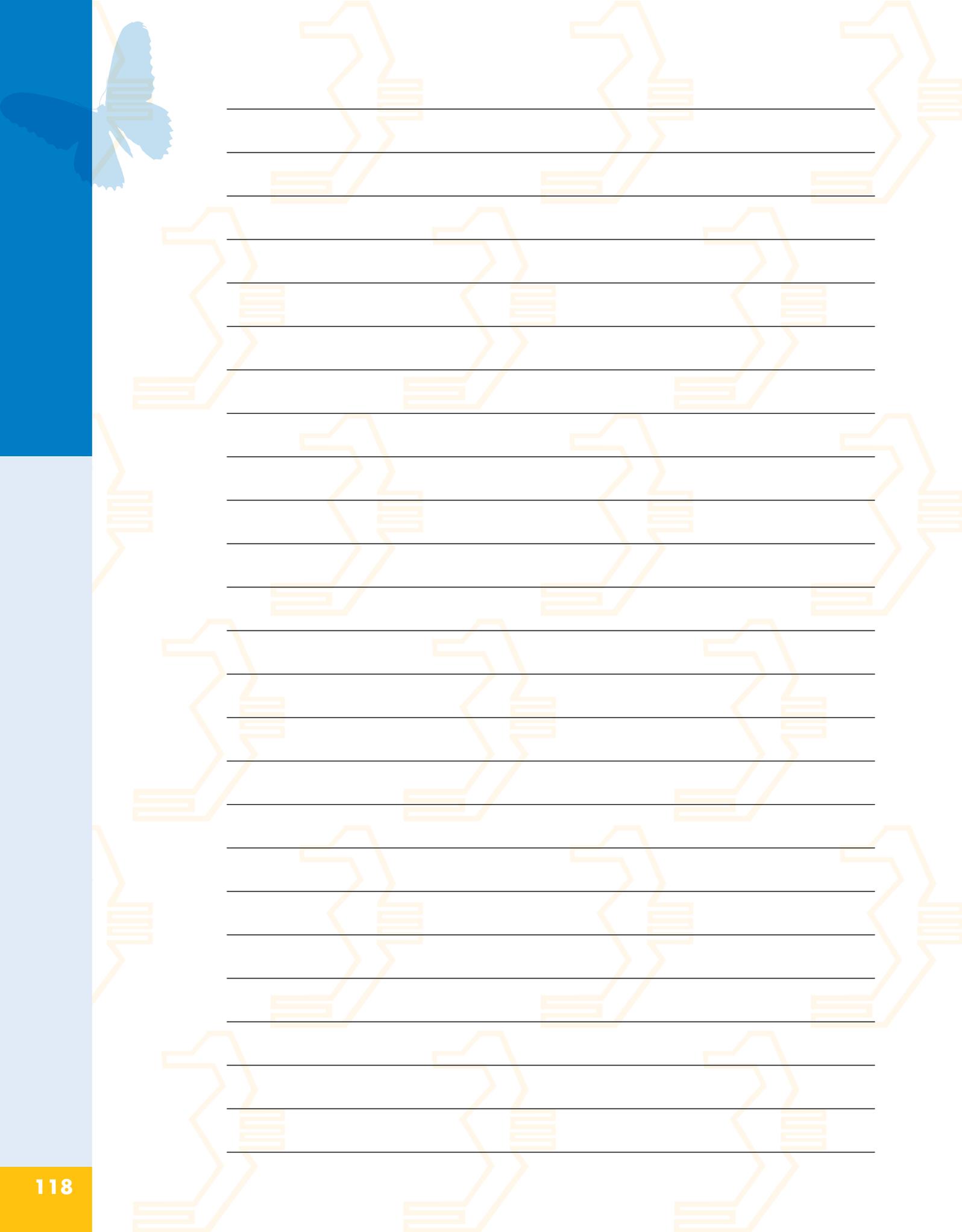
1. _____

2. _____

3. _____

HOJA DE AVANCES
Leo y escribo en mi lengua. Zoque

Nombre de la persona joven o adulta

Apellido paterno

Apellido materno

Nombre/s

Marque con una las lecciones que se hayan completado satisfactoriamente de cada unidad.

RFE o CURP:

Unidad 1

Reconoce diferentes documentos vistos en la unidad.

Identifica la información que deben tener los textos vistos.

Comprende los textos que leyó en la unidad.

Identifica las categorías gramaticales en los textos vistos en la unidad.

Hago constar que la persona joven o adulta completó satisfactoriamente esta Unidad.

Fecha _____

Nombre y firma del asesor _____

Unidad 2

Reconoce cuándo, dónde y para qué se usan los textos vistos en la unidad.

Redacta la información que deben llevar los textos vistos en la unidad.

Puede identificar información específica en los textos.

Identifica las categorías gramaticales en los textos vistos en la unidad.

Hago constar que la persona joven o adulta completó satisfactoriamente esta Unidad.

Fecha _____

Nombre y firma del asesor _____

HOJA DE AVANCES
Leo y escribo en mi lengua. Zoque

Autoevaluación final

¿Qué aprendí?

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
-------------------------	-------------------------

¿Para qué me sirve?

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
-------------------------	-------------------------

Nombre y firma de la persona joven o adulta _____

Datos de la aplicación

Fecha _____

Lugar de la aplicación _____

Nombre y firma del aplicador/a _____

